

SALANTŲ RAIŽYKLOS MĮSLĖS: STANISLOVAS ČERSKIS, MĮSLINGASIS BIKSAS IR NE TAS PLATERIS

Alma Braziūnienė

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka
Žygimantų g. 1, 01102 Vilnius, Lietuva
El. paštas alma.braziuniene@mab.lt

Santrauka. *XIX a. pradžioje trumpai veikusi Salantų raišykla tapo išskirtiniu Lietuvos kultūros faktu – čia buvo spausdinami rašiniai su lietuviškais (žemaitiškais) įrašais. Jos įkūrėjas ir joje dirbęs Stanislovas Čerskis (Stanisław Czerski, 1777–1833) – plačiašakė talentinga asmenybė: gabus filologas, vertėjas, pedagogas, grafikas, kraštotyrininkas, Žemaičių kapitulos kanauninkas, teologijos daktaras. Straipsnyje aiškinamasi, kokia buvo Salantų raišykla; ar susijęs su ja raišytojas, pasirašinęs slapyvardžiu Biks; ar gali juo būti Salantų dvaro savininkas Albertas Gorskis (1808–1860); su kuriuo iš Platerių bičiuliavosi S. Čerskis, taip pat kiti diskusiniai klausimai, iki šiol įvairiai pateikiami istoriografijoje. Straipsnio tikslas – patikslinti ir kai kur paneigti istoriografijoje įsitvirtinusius kai kuriuos teiginius apie kultūros veikėją S. Čerskį ir Salantų raišyklą, pateikti naujų įžvalgų slapyvardžių aiškinimo ir kitais klausimais. Tyrimo šaltiniai – publikacijos enciklopediniuose, žinytiniuose leidiniuose, moksliniuose straipsniuose, šios temos archyviniai šaltiniai įvairiose atminties institucijose. Taikyti turinio ir šaltinių analizės metodai, istorinė lyginamoji prieiga. Iškelta prielaida, kad Salantų raišykle*

galėję būti raižomi ne tik vario raižiniai, bet ir spausdinamos litografijos. Bikso slapyvardis – tai ne vieno, bet dviejų asmenų – raižytojų slapyvardis. Išaiškinta tiksliai S. Čerskio mokinio, Salantų dvaro savininko A. Gorskio gimimo data, remiantis archyviniais šaltiniais atskleisti kai kurie nauji jo gyvenimo faktai, sąsajos su S. Čerskiu. Įrodyta, kad Vaclovo Biržiškos teiginys apie S. Čerskio ir Jurgio Platerio (1810–1836) bičiulystę yra klaidingas. Tikimasi, kad straipsnis bus pravartus rengiant išsamesnius tyrimus apie Salantų raižyklą ir jos įkūrėją S. Čerskį.

Reikšminiai žodžiai: *Salantų raižykla, Stanislovas Čerskis (Stanisław Czerski, 1777–1833), Albert Gorski (1808–1860), Leopold Gorski (1787–1825), Biks (Byks), Jurgis Plateris (1810–1836), Vaclovas Biržiška (1884–1956).*

The Secrets of Salantai Engraving Studio: Stanisław Czerski, the Mysterious Byks, and ‘The Wrong’ Plater

Summary. *In the early 19th century, the short-living Salantai Engraving Studio became an exceptional phenomenon of the culture of Lithuania: it was here that engravings with Lithuanian (Samogitian) inscriptions were being made. Its founder Stanisław Czerski (1777–1833), who also worked there for a while, was denoted by a talented personality of broad interests. He was a talented philologist, a translator, pedagogue, engraver, ethnologist, a canon of the Samogitian Cathedral Chapter, and a Doctor of Theology. The article investigates the nature of the activity of Salantai Engraving Studio: whether the engravers using the fictitious name of Byks was related to it, if this could be Albert Gorski (1808–1860), the owner of Salantai Manor, with whom of the Plater family Stanisław Czerski was maintaining friendly relationships, as well as other debatable issues which, so far, have been presented in historiography in a multitude of different ways. The objective of this article is to specify some claims on Stanisław Czerski as a promoter of culture and Salantai Engraving Studio while challenging a number of misconceptions that previously were firmly established in historiography, while also providing novel insights in terms of explicating pseudonyms and other relevant issues. The sources of this research are publications in encyclopedias, reference publications and scholarly articles, while also touching upon the relevant archival sources in a number of memory institutions. This research*

employs content and source analysis methods along with the historical comparative method. The article raises a hypothesis that Salantai Studio was making not only copper engravings, but also publishing lithographs. Meanwhile, the Byks alias appears to have been used by two different engravers. The exact date of birth of Albert Gorski, the owner of Salantai Manor, and a disciple of Stanisław Czerski has been established. Archival sources were used to determine some facts of the biography of Albert Gorski, and his relationship with Stanisław Czerski has been outlined. The claim by Vaclovas Biržiška on the friendship between Stanisław Czerski and Jurgis Plateris (1810–1836) has been disproven. Hopefully, this article will serve for further more extensive research on Salantai Engraving Studio and its founder Stanisław Czerski.

Keywords: *Salantai Engraving Studio, Stanisław Czerski (1777–1833), Albert Gorski (1808–1860), Leopold Gorski (1787–1825), Byks, Jurgis Plateris (1810–1836), Vaclovas Biržiška (1884–1956).*

XIX a. trečiojo dešimtmečio viduryje – ketvirtojo dešimtmečio pradžioje Salantuose veikė raizykla, spausdinusi raizinius su lietuviškais (žemaitiškais) užrašais. To meto spaudos įmonės telkėsi Vilniuje, provincijoje jų nebuvo, tad Salantų raizykla – išskirtinis reiškinys Lietuvos spaudos istorijoje. Salantų raizyklos įkūrėju ir raizytoju laikomas Stanislovas Čerskis (Stanisław Czerski, 1777–1833), plačiašakė talentinga asmenybė: gabus filologas, vertėjas, pedagogas, grafikas, kraštotyrininkas, Žemaičių vyskupijos katedros kapitulos kanauninkas. Trumpos informacijos apie S. Čerskį rasime įvairiose šakinėse ir visuotinėse enciklopedijose, Žemaitijos istorijai skirtuose veikaluose, jis minimas kai kuriose monografijose ir moksliniuose straipsniuose, bet išsamesnių tyrimų apie jį, o ypač apie jo sąsajas su XIX a. pradžios žemaičių tautiniu sąjūdžiu, trūksta.

Priminsime, kad S. Čerskis gimė Latgaloje, buvusiose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse. Mokėsi Polocko jėzuitų kolegijoje, 1792 m. išventintas į jėzuitus, bet 1810 m. iš ordino išstojo, tapo kunigu pasauliečiu. Dėstė kalbas (lotynų, graikų, vokiečių), retoriką, poetiką Vitebsko, Mstislavlio, Polocko, Oršos, Vilniaus gimnazijose. Suartėjo su Vilniaus universiteto profesūra, buvo pastebėtas Gottfriedo Ernesto Groddecko. Jo paskatintas 1815 m. ėmėsi rengti lotynų–lenkų kalbų žodyną (pirmas tomas išspausdintas Vilniuje 1822 m., antras – 1825 m.), išvertė į lenkų kalbą ir publikavo Fedro pasakėčias (1810

ir 1815), į lotynų kalbą išvertė Gavrilos Deržavino odę *De Deo* (išspausdinta 1819 m. Vilniuje), parengė Antikos autorių vertimų iš lotynų ir graikų kalbų (liko nepaskelbti).

1819–1821 m. S. Čerskis, siųstas Liaudies švietimo ministerijos, remiamas Vilniaus švietimo apygardos globėjo Adomo Jurgio Čartoriskio, keliavo po Europą: lankėsi Vokietijos, Prancūzijos, Anglijos, Italijos muziejuose ir bibliotekose, tobulino klasikinių kalbų įgūdžius, ieškojo senųjų rankraščių ir knygų A. J. Čartoriskio Pulavų rinkiniams papildyti (iš viso aplankė 21 Europos miestą, dirbo 15 bibliotekų ir šešiuose archyvuose)¹. Kelionės metu tapo kelių mokslinių draugijų nariu, Krokuvos universitete 1821 m. įgijo teologijos daktaro laipsnį. Tais pačiais metais buvo išrinktas Žemaičių kapitulos kanauninku, o 1825 m. mirus Salantų klebonui Taduui Laurinavičiui, tarpininkaujant Salantų dvarininkui Albertui Gorskiui (1808–1860), paskirtas klebonauti į Salantus. Čia pasireiškė kaip raizytojas, su pagalbiniu (ar pagalbinkiniais) savo raizykloje raizęs paveikslėlius su lietuviškais (žemaitiškais) užrašais. Jis rėmė 1830–1831 m. sukilimą, buvo tardomas. Represijų išvengė, bet sveikata buvo palaužta – 1833 m. mirė Varniuose, ten ir palaidotas.

Išlikę keletas lakoniškų, bet taiklių, dar amžininkų rašytų S. Čerskio asmenybės apibūdinimų. Liudvikas Adomas Jucevičius teigė: „Tai buvo darbštus, mokytas žmogus ir išsilavinęs filologas.“² Tomas Jurgis Dobševičius (1807–1881), iš Žemaitijos kilęs kunigas, istorikas, pedagogas, Motiejaus Valančiaus bendramokslis, apie S. Čerskį rašė: „išsimokslinęs, iškalbus, šmaikštus, ne ypač mėgtas nei vyresnybės, nei saviškių, <...> teisingas ir geras žmogus, <...> vidutinio ūgio, stotingas, truputį apkūnus, nerangių judesių, kiek krypuojančios eisenos, bet ne dėl silpnumo; ištįsusio pilnoko veido, tamsaus gymio, aukštos kaktos, ilganosis“³. M. Valančius taip apibūdino: „vyras diktai mokytas, geros iškalbos, mokėjo lenkiškai, lotyniškai, prancūziškai, vokiškai ir graikiškai. Dar ir žemaitiškai buvo pramokęs.“⁴ Amžininkai ypač vertino S. Čerskio erudiciją ir lygino ją su Motiejumi Strijkovskiu, Jonu Krizostomu Gintila bei kitais Žemaitijai nusipelnusiais kultūros veikėjais (arkivyskupo Kazimiero Dmochovskio koadjutorius Ignacijus Holovinskis laiške J. K. Gintilai teigė: „Prie katedros [Gintilos

1 PACEVIČIUS, Arvydas. Stanislovo Čerskio kelionė po Vakarų Europą 1819–1821 m. *Kultūrologija*, t. 10. Vilnius, 2003, p. 229.

2 JUCEVIČIUS, Liudvikas. *Mokyti žemaičiai*. Vilnius, 1975, p. 47.

3 DOBSZEWICZ, Tomasz. *Wspomnienia z czasów, które przeżyłem*. Kraków, 1883, p. 137.

4 VALANČIUS, Motiejus. Žemaičių vyskupystė. Iš VALANČIUS, Motiejus. *Raštai*. T. 6. Vilnius, 2013, p. 411.

biblioteka] būtų neišsemiamas šaltinis, galbūt atgaivinsiąs eruditus, kaip Žemaitijoje jau yra buvę, tokius kaip Strijkovskis, Čerskis, Jūs, Pone, ir kt.“⁵).

Apie S. Čerskį kaip grafiką yra rašę dailės istorikai, kaip raštijos atstovą – literatūros istorikai, kaip raizytklos Salantuose įkūrėją – knygotyrininkai ir kultūros istorikai⁶. Jo biogramą rasime lietuviškose enciklopedijose⁷, žinykiniuose leidiniuose⁸ ir kitur. Bet dažniausiai jis pristatomas tik kaip filologas, arba atvirksčiai – tik kaip raizytojas. Antai *Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje* S. Čerskio biograma pateikta tik kaip grafiko, apie kitus jo gyvenimo vingius čia nieko neužsiminta⁹. Knygotyrininkai parengė net dvi S. Čerskio biogramas: ir sulietuvintu asmenvardžiu, prasidedančiu Č (*Knygotyra: enciklopedinis žodynas*, 1997), ir lenkiškuoju Cz (papildymai, „Knygotyros“ t. 39, 2002, p. 157–158) – rengiant papildymus, manyta, kad jo biogramos trūksta, todėl buvo parašyta nauja. Prie jo biogramos *Knygotyros enciklopediniame žodyne* (1997) liko nenurodyti archyviniai šaltiniai, nors jie buvo žinomi. Šakinis mokslo požiūris į S. Čerskį (dauguma rašiusiųjų matė šį asmenį tik iš savo mokslo šakos taško) suformavo kiek marginalinį šios asmenybės paveikslą: informacija apie S. Čerskį išsklaidyta, neturime didesnio, kompleksinio tyrimo apie šį asmenį.

Šio straipsnio tikslas – patikslinti, praplėsti, kai kur paneigti istoriografijoje įsitvirtinusius kai kuriuos teiginius apie kultūros veikėją S. Čerskį ir Salantų raizykla, pateikti naujų įžvalgų diskusiniais slapyvardžių aiškinimo ir kitais klausimais. Tyrimo šaltiniai – publikacijos enciklopediniuose, žinykiniuose leidiniuose, moksliniuose straipsniuose, šios temos archyviniai šaltiniai įvairiose atminties institucijose. Taikyti turinio, šaltinių analizės metodai, istorinė lyginamoji prieiga.

5 ŠENAVIČIENĖ, Ieva. *Dvasininkija ir lietuviybė: Katalikų bažnyčios atsinaujinimas Žemaičių vyskupijoje XIX a. 5–7 dešimtmetyje*. Vilnius, 2005, p. 121.

6 Bibliografinės publikacijų nuorodos – šio straipsnio skyriuje „Istoriografija“.

7 BIRŽIŠKA, Vaclovas. Čerskis Stanislovas. Iš *Lietuviškoji enciklopedija*. T. 5. Kaunas, 1937, skilt. 1119–1121; Čerskis (Czerski) Stanislavas. Iš *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija*. T. 1. Vilnius, 1966, p. 325–326; DAUGELIS, Osvaldas. Čerskis (lenk. Czerski) Stanislovas. Iš *Tarybų Lietuvos enciklopedija*. T. 1. Vilnius, 1985, p. 351; BIRŽIŠKA, Vaclovas. Čerskis Stanislovas. Iš *Lietuvių enciklopedija*. T. 4. Boston, 1954, p. 173–174.

8 TURKOWSKI, Tadeusz. Czerski Stanisław. In *Polski słownik biograficzny*. T. 4. Kraków, 1938, p. 347–348; RYSZKIEWICZ, Andrzej. Czerski Stanisław. In *Słownik artystów polskich...* T. 1. Wrocław i i, 1971, p. 409–410; DRĘMA, Vladas. Czerski Stanisław. In *Słownik artystów polskich...* T. 3, *Uzupełnienia i sprostowania do tomu I Słownika artystów...* Wrocław, 1979, p. 34.

9 GASIŪNAS, Vladas. Čerskis Stanislovas. Iš *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, prieiga internetu: <<https://www.vle.lt/Straipsnis/Stanislovas-Cerskis-62330>>, [žiūrėta 2024-02-09].

ISTORIOGRAFIJA

Istoriografiją nagrinėsime chronologine paskelbimo seka. Pirmiausia minėtini dar XIX amžiuje rašiusieji apie S. Čerskį, t. y. beveik jo amžininkai. Pirmiausia būtų L. A. Jucevičius¹⁰, suregistravęs penkis publikuotus S. Čerskio veikalus ir lakoniškai pristatęs jo gyvenimą. M. Valančius, aptardamas žymesniuosius žemaičius, puslapį skyrė ir S. Čerskiui¹¹. Konstantinas Tiškevičius 1858 m. Vilniuje iš tų pačių vario plokštelių, kurios buvo naudotos S. Čerskio raizykoje, savo sudarytame albume *Krašto raizybos paminklai* perspausdino S. Čerskiui priskiriamus raizinius¹². K. Tiškevičius buvo sumanęs publikuoti savo asmeniniame rinkinyje turimų raizinių atspaudus. Kaip teigiama šio leidinio įvadiniame žodyje, pirmiau nutarta atspausti mažuosius raizinius, paskui – didesnio formato. Pridėtame visų raizinių sąrašė (jame išskirti tokie skyriai: Žinomų autorių šventųjų paveikslėliai; Nežinomų autorių šventųjų paveikslėliai; Užsienio raizytojų šventųjų paveikslėliai; Įvairūs raiziniai) prie žinomų autorių rasime ir plačiau pakomentuotus S. Čerskiui priskiriamus 47 raizinius (jie įvardyti nr. 52–98) bei penkis vario raizinius iš Kajetono Roko Nezabitauskio (1800–1874) elementoriaus (1824) su Bikso signuotais raiziniai. Tie 47 raiziniai su žemaitiškais užrašais, kaip rašo K. Tiškevičius, „yra kanauninko S. Čerskio raizybos rinkinys“¹³. Salantuose, pasak K. Tiškevičiaus, S. Čerskis, „padedamas kažkokio jauno padėjėjo, ėmėsi raizyti šventųjų paveikslėlius su žemaitiškais užrašais savo parapijiečiams, nes šie, būdami tikrieji Žemaitijos gyventojai („mieszkańcy czystej Zmudzi“) kitos kalbos, išskyrus gimtąją, nemokėjo“¹⁴. Savo prisiminimų, paskelbtų 1883 m., kaip minėta, apie S. Čerskį yra palikęs kunigas, istorikas T. J. Dobševičius¹⁵.

Iš XX a. tyrėjų daugiausia visapusiškų duomenų apie S. Čerskio gyvenimą savo *Aleksandryne* yra pateikęs Vaclovas Biržiška¹⁶ (prieš tai jo parašyta S. Čerskio biograma buvo įdėta 1937 m. išleistoje *Lietuviškojoje enciklopedijoje*¹⁷

10 JUCEVIČIUS, Liudvikas. *Op. cit.*, p. 46–48.

11 VALANČIUS, Motiejus. *Op. cit.*, p. 411–413.

12 TYSZKIEWICZ, Konstantin. *Pomniki rytownictwa krajowego*. Oddział 1. Wilno, 1858, lap. [52–98].

13 Ten pat, p. 26.

14 Ten pat.

15 DOBSZEWICZ, Tomasz. *Op. cit.*, p. 136–137.

16 BIRŽIŠKA, Vaclovas. *Aleksandrynas*. 2-as fotogr. leid. D. 2. Vilnius, 1990, p. 348–351.

17 BIRŽIŠKA, Vaclovas. Čerskis Stanislovas. Iš *Lietuviškoji enciklopedija*. T. 5. Kaunas, 1937, skilt. 1119–1121.

bei vėliau, 1954 m., – *Lietuvių enciklopedijoje*¹⁸). Aleksandryne S. Čerskio biograma žymiai praplėsta, papildyta nauja informacija. V. Biržiška yra recenzavęs ir Pauliaus Galaunės straipsnį „Raižiniai su žemaitiškais įrašais“, kuriame nagrinėti S. Čerskio Salantų raizyklos raižiniai, ir yra pareiškęs konstruktyvių pastabų šiam straipsniui, bet ne į visas jų P. Galaunė atsižvelgė¹⁹.

P. Galaunei S. Čerskis buvo įdomus kaip Lietuvos senosios grafikos kūrėjas. Minėtą straipsnį, parengtą dar 1925 m., jis ketino publikuoti planuotame leisti naujame tęstiniame knygotyros leidinyje *Bibliotheca Litwana* (vyriausiasis redaktorius Juozas Rimantas). 1944 m. jau sukomplektuotas straipsnių rinkinys su recenzuotais straipsniais dėl istorinių kataklizmų dienos šviesos neišvydo ir kaip reikšmingas spaudos paveldo objektas buvo paskelbtas tik 2016 metais²⁰. P. Galaunė šio straipsnio informaciją apie S. Čerskį ir jo įkurtą Salantų raizyklą vėliau panaudojo kituose savo veikaluose²¹.

P. Galaunės pradėta raižinių su žemaitiškais (lietuviškais) užrašais ir Salantų raizyklos produkcijos tyrimo darbą tęsė Ingrida Korsakaitė²². Ji pirmoji savo tyrime susiejo Salantų raizyklos produkcijos stiliškumą su S. Čerskio veikalų (lotynų–lenkų kalbų žodyno, G. Deržavino odės ir kt.) iliustracijomis, sukurtomis paties S. Čerskio, taip praplėsdama jo grafikos paveldo mastą.

Trumpai S. Čerskio asmenybė pristatyta *Žemaitijos istorijoje*²³. Arvydas Pacevičius straipsnyje apie S. Čerskio 1819–1821 m. kelionę po Europos muziejus ir bibliotekas ieškoti retų knygų ir dokumentų A. J. Čartoriskio Pulavų rinkiniams (daugiausia remiamasi Čartoriskių bibliotekoje Krokuvoje saugomais S. Čerskio laiškais A. J. Čartoriskiui) pateikė įžvalgų apie S. Čerskio gyvenimo peripetijas, atskleidė naujų, dar nenagrinėtų šio asmens gyvenimo detalių²⁴. Šis

18 BIRŽIŠKA, Vaclovas. Čerskis Stanislovas. Iš *Lietuvių enciklopedija*. T. 4. Boston, 1954, p. 173–174.

19 GALAUNĖ, Paulius. Raižiniai su žemaitiškais įrašais. Iš *Bibliotheca Litwana*. [T.] 1. Vilnius, 2016, p. 272–274.

20 Ten pat, p. 265–274.

21 GALAUNĖ, Paulius. Lietuvos grafika XVI–XIX a. Iš *Iš lietuvių kultūros istorijos*. T. 3. Vilnius, 1961, p. 284–285; GALAUNĖ, Paulius. [Įvadinis straipsnis]. Iš *Lietuvių liaudies menas*. Kn. 7. Vilnius, 1968, p. XVI.

22 KORSAKAITĖ, Ingrida. Kajetono Nezabitauskio elementoriaus iliustracijos. Iš NEZABITAUSKIS, Kajetonas. *Naujas mokslas skaitymo dėl mažų vaikų Žemaičių ir Lietuvos*: fotografootinis leidimas. Vilnius, 1996, p. 69–77.

23 *Žemaitijos istorija*. Sudaryt. Alvydas Nikžentaitis. Vilnius, 1997, p. 303.

24 PACEVIČIUS, Arvydas. *Op. cit.*, p. 218–232.

straipsnis išryškino S. Čerskio gabumus ir plačiašakį charakterį, universalios Apšvietos epochos asmenybės laikyseną.

V. Gasiūnas, nagrinėjęs XIX a. Lietuvos grafikos istoriją, į S. Čerskį žiūrėjo XIX a. pirmųjų dešimtmečių Vilniaus universiteto Raižybos katedros dėstytojų ir auklėtinių kūrybos kontekste. Nors S. Čerskis Vilniaus universitete nei studijavo, nei juolab dėstė, rašydamas apie iškiliausius 1803 m. įsteigtoje Raižybos katedroje dirbusius ir ją baigusius asmenis bei jų kūrybą, V. Gasiūnas tarp jų minėjo ir S. Čerskį²⁵. Iš tikrųjų Vilniaus universitetas S. Čerskio gyvenime buvo itin svarbus: čia jis bendravo su iškiliais profesoriais (ypač svarbūs jo gyvenimo kelyje buvo Gottfriedas Ernestas Groddeckas, Joachimas Lelewelis ir kt.), jiems yra dedikavęs savo publikuotų veikalų (iš rusų į lotynų kalbą išverstos G. Deržavino odės *Viešpačiui* egzempliorius S. Čerskis yra užrašęs Vilniaus universiteto profesoriams Johannui A. Lobenweinui ir Auguste'ui Bécu – tą rodo autorinės dedikacijos šio veikalų egzemplioriuose, saugomuose Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių²⁶ ir Vilniaus universiteto²⁷ bibliotekose), čia tikriausiai ir susidomėjo raižyba.

Vėliau Salantus, kaip tikrąją S. Čerskio raižybos vietą (būta teigiančių, kad raižykla veikusi ne Salantuose, o Varniuose), įtvirtino Kazys Misius. Jo straipsnį (tikriausiai studiją) „Salantų klebonas kanauninkas Stanislovas Čerskis ir jo kultūrinė veikla“²⁸, paskelbtą 2011 m. monografijoje *Salantų bažnyčia*, reikėtų laikyti išsamiausiu rašiniu apie S. Čerskį: čia surinkta viskas, kas tuo metu buvo žinoma apie šį asmenį ir jo kūrybą. Autorius kruopščiai aptarė visą archyvinę ir spausdintinę medžiagą apie S. Čerskį, papildė ją naujais šaltiniais.

2013 m., minint Žemaitijos krikšto jubiliejų, Lietuvos nacionalinis muziejus išleido S. Čerskio *Žemaičių vyskupystės aprašymo* vertimą į lietuvių kalbą. Šio leidinio įvadiniame Žyginto Būčio straipsnyje²⁹ yra taiklių išvalgų apie S. Čerskį kaip „Apšvietos epochos idėjas puoselėjusią asmenybę“³⁰. 2020 m., minint

25 GASIŪNAS, Vladas. *XIX amžiaus Lietuvos grafika*. Vilnius, 2007, p. 89–90.

26 Rankraštinis dedikacinis S. Čerskio įrašas: *Clariss. Professori et equiti Lobenwein. / D. / Aut. eleg.* Kn.: CZERSKI, S. *De Deo...* Vilnae, 1819, p. [4]. LMAVB 351820.

27 Rankraštinis dedikacinis S. Čerskio įrašas: *Clariss. Professori et Equiti Becu / D. / Auct. Eleg. m. p.* Kn.: CZERSKI, S. *De Deo...* Vilnae, 1819, p. [4]. VUB RSS BAV C1261.

28 MISIUS, Kazys. Salantų klebonas kanauninkas Stanislovas Čerskis ir jo kultūrinė veikla. Iš *Salantų bažnyčia*. Vilnius, 2011, p. 297–327.

29 BŪČYS, Žygintas. Pratarė. Iš CZERSKIS, Stanislovas. *Žemaičių vyskupijos aprašymas...* Vilnius, 2013, p. 5–13.

30 Ten pat, p. 6.

Žemaitijos pirmojo paminėjimo 800-ąsias metines, prie Bikso signuotų raižinių, taigi iš dalies ir prie diskusijos apie šio neišaiškinto raižytojo ir Salantų raižyklos sąsajas, vėl sugrįžo Jolita Liškevičienė³¹.

Archyvinių šaltinių, susijusių su S. Čerskio gyvenimu ir veikla, kaip jau buvo užsiminta, yra Lietuvos valstybės istorijos archyve³², Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje³³, užsienio atminties institucijose (Čartoriskų bibliotekoje Krokuvoje³⁴). Jie naudoti V. Gasiūno, A. Pacevičiaus, K. Misiaus darbuose.

KOKIA RAIŽYKLA VEIKĖ SALANTUOSE?

Kada ir kaip Salantuose buvo įkurta raižykla (kas paskatino ją įkurti ir kas rėmė jos veiklą), kiek ilgai ji veikė, kas joje dirbo, – kaip minėta, tyrimų trūksta. Būta svarstymų, kad kaip tik Salantuose išraižyti ir pirmajame iliustruotame lietuviškame K. R. Nezabitauskio 1824 m. elementoriuje *Naujas mokslas skaitima dėl mažų vaikų Žemaycziu yr Lietuvos...*, parengtame pagal naujoviškus Jano Amoso Komenskio (1592–1670) didaktikos principus, esantys penki vario raižiniai, signuoti slapyvardžiu *Biks* (juose – 30 paveiksliukų su žemaitiškais užrašais, arba 51 įvairių sąvokų iliustracija). Bet jau V. Biržiška *Aleksandryne* tuo suabejojo: „kada tas elementorius buvo spausdinamas, Salantų raižykla dar neveikė“³⁵. K. Misius įrodė, kad S. Čerskis į Salantus persikėlė ne anksčiau nei 1826 m.³⁶

Kokia technika buvo dirbama Salantų raižykloje? Iš vienos publikacijos į kitą keliauja prieštaringi įvardijimai: vienur ši raižykla – vario, kitur – medžio, dar kitur – litografijų. V. Biržiška *Aleksandryne* rašė, kad tai medžio raižykla: „Atvykęs į Salantus, Čerskis ne anksčiau kaip 1824 m. čia įtaisė medžio [sic!] raižyklą, kurioje buvo gaminamos iliustracijos paties Čerskio parašytoms kny-

31 LIŠKEVIČIENĖ, Jolita. Waikialej mana! Arba Naujas mokslas skaitymo dėl mažų vaikų Žemaičių ir Lietuvos su paveikslėliais. Iš *Žemaitija = Samogitia*. Vilnius, 2020, p. 351–359.

32 Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. 1240, ap. 1, b. 7; f. 567, ap. 2, b. 1445 (tarnybos lapas); f. 669, ap. 1, b. 735; f. 378, BS, 1831, b. 1012; f. 437, ap. 1, b. 644; f. 437, ap. 4, b. 5; f. 1281, ap. 1, b. 94; b. 31.

33 Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – VUB RS), F2–KC 132, p. 12–13; F2–KC 139, p. 901–907; F12 (septyni 1818–1820 m. S. Čerskio laišakai J. Leleweliui iš Paryžiaus).

34 Biblioteka Czartoryskich w Krakowie. Sygn. 5482.

35 BIRŽIŠKA, Vaclovas. *Aleksandrynas*. D. 2, p. 351.

36 MISIUS, Kazys. *Op. cit.*, p. 309.

goms ir šventųjų paveikslėliai.³⁷ Keista, kad V. Biržiška Salantų raižyklos įvardijimo nepakeitė susipažinęs su P. Galaunės straipsniu „Raižiniai su žemaitiškais įrašais“, kaip minėta, parengtu dar 1925 metais. Kaip tik V. Biržiška buvo šio straipsnio rankraščio recenzentas, turėjo tekstui kai kurių pastabų, taigi galėjo ir turėjo pastebėti P. Galaunės vario raižyklos įvardijimą³⁸.

Klaidingas Salantų raižyklos profilio įvardijimas perėjo į kitus žinyninius leidinius bei įvairius straipsnius. Antai Vytauto Vanago sudarytame *Lietuvių rašytojų sąvade* teigiama, kad S. Čerskis „Salantuose įsteigęs medžio [sic!] raižyklą“³⁹, tas pats pakartota ir jo rašytoje S. Čerskio biogramoje *Lietuvių literatūros enciklopedijoje*: „[Salantuose] įsteigė medžio raižyklą knygų iliustracijoms, žemėlapiams daryti“⁴⁰. Meilės Lukšienės bei Vytauto Raudeliūno parengtuose L. A. Jucevičiaus *Mokytų žemaičių* publikacijos paaiškinimuose apie S. Čerskį irgi rašoma: „Buvo įsteigęs Salantuose medžio raižyklą, kur gamino iliustracijas savo knygoms bei šventųjų paveikslėlius.“⁴¹ *Žemaitijos istorijoje* teigiama: „Apie salantiškių Gorskių kultūrinę veiklą kalba ir bene vienintelės medžio [sic!] raižinių spaustuvės Žemaitijoje įsteigimas.“⁴² Salantų raižykla įvardijama kaip medžio raižykla ir Aušros Navickienės monografijoje⁴³.

P. Galaunė rašė apie Salantų raižyklos vario raižinius⁴⁴ ir teigė, kad Salantų raižyklos raižinukai buvo menki, primityvūs, daugiausia užsienio raižinių kopijos arba sekimas jais. Anot jo, gal tik vienas kitas kiek originalesnis („Ach mano pinigai“, „Išvarymas iš Egipto“). 1961 m. publikuotame P. Galaunės straipsnyje apie senąją Lietuvos grafiką apie S. Čerskį ir jo Salantų raižyklos darbus rašoma taip: „Išgijęs reikalingus įrankius, vario lenteles, raižybines adatas, spausdinamąją presą ir kt., jis padarė 47 raižinėlius, kurių dauguma – tai menkučiai raižybiniai kūrinių, matyt, tuo metu skleidžiamų tokios pat rūšies užsieninių kūrinių arba Lenkijoje darytų raižinių kopijos. Pasitaiko ir paties Čerskio komponuotų kūrinių. Juose labiau negu kitose kopijose pastebimas menkutis,

37 BIRŽIŠKA, Vaclovas. *Aleksandrynas*. D. 2, p. 349.

38 GALAUNĖ, Paulius. Raižiniai su žemaitiškais įrašais..., p. 272–274.

39 VANAGAS, Vytautas. *Lietuvių rašytojų sąvadas*. 2-as patais. ir papild. leidimas. Vilnius, 1996, p. 62.

40 VANAGAS, Vytautas. Čerskis Stanislovas. Iš *Lietuvių literatūros enciklopedija*. Vilnius, 2001, p. 98.

41 JUCEVIČIUS, Liudvikas. *Op. cit.*, p. 203.

42 *Žemaitijos istorija*..., p. 262.

43 NAVICKIENĖ, Aušra. *Besikeičianti knyga XIX a. pirmosios pusės Lietuvoje*. Vilnius, 2010, p. 286, 320.

44 GALAUNĖ, Paulius. Raižiniai su žemaitiškais įrašais..., p. 265–274.

naivus piešinys ir menkavertė brūkšnių ir taškelių raižybinė technika.⁴⁴⁵ Tokia nuomonė apie šį asmenį kaip primityviosios grafikos autorių turėjo įtakos visiems kitiems vėliau rašiusiems autoriams. Aišku, kokybiškam vario raižiniui reikia didelės meistrystės, tad S. Čerskio raižyklos rėžiai reti, aiškūs ir tikrai primena medžio raižinius – kaip vario raižiniai iš tikrųjų gana primityvūs. Būtent Salantų raižyklos kūrinį panašumą į medžio raižinius yra užfiksavęs ir P. Galaunė, tik kažkodėl kiti vėlesni tyrėjai to nepastebėjo ir dažnai rėmėsi V. Biržiškos medžio raižyklos Salantuose įvardijimu. *Lietuvių liaudies meno* septintame tome (1968) P. Galaunė rašė: „Salantuose jis [t. y. Čerskis] raižė ir spausdino šventųjų paveikslėlius, o jam padėjo kažkoks Biksas, kuris ten pat raižė iliustracijas Nezabitauskio elementoriui⁴⁴⁶. Nors tos iliustracijos, kaip ir Čerskio šventųjų paveikslėliai, buvo išraižytos varyje [sic!] – tačiau savo stilistinėmis savybėmis jos labai artimos medžio raižiniams.“⁴⁴⁷

A. Pacevičius Salantų raižyklą vadino litografijų raižykla⁴⁴⁸. Iš tikrųjų archyvuose dokumentuose, saugomuose Lietuvos valstybės istorijos archyve, minimas Vilniaus cenzūros komiteto 1828–1831 m. leistų spausdinti litografijos [sic!] kūrinių sąrašas⁴⁴⁹. Tame sąrašė yra 20 įrašų (taigi, tiek ir raižinių). Čia Salantų raižykla įvardyta kaip litografijos įmonė. Šio fakto paskelbimas baigė ankstesnes diskusijas, kur raižykla buvo įsikūrusi – Salantuose ar Varniuose. Ir V. Gasiūnas, ir K. Misius mano⁴⁵⁰, kad cenzoriams nebuvę aišku, kokia technika buvo dirbama šioje raižykloje, taigi litografijos paminėjimas yra klaidingas.

Iš tikrųjų S. Čerskis gebėjo litografuoti – tą rodo jo sukurtas ir 1822 m. Vilniuje litografuotas panoraminis Vilniaus miesto planas sekant Brauno–Hogenbergo atlasu (1581), sulankstytas į šešių puslapių leidinėį⁴⁵¹. Kaip rašo autorius paaiškinamajame tekste, šį planą jis parengęs pagal Venecijoje įsigytą Gabrielio Bodenehrio Vilniaus planą, o šis galėjęs būti parengtas pagal dar kokį senesnę Vilniaus planą. Istoriografijoje dėl šio Vilniaus plano autorystės abejonių nebūta. Tikėtina, kad šis panoraminis planas buvo išspausdintas ką

445 GALAUNĖ, Paulius. Lietuvos grafika..., p. 285.

446 Dabar jau aišku, kad K. R. Nezabitauskio 1824 m. elementorius negalėjo būti išraižytas Salantuose, nes S. Čerskis į Salantus atvyko ne anksčiau nei 1826 m.

447 GALAUNĖ, Paulius. [Įvadinis straipsnis]. Iš *Lietuvių liaudies menas*. Kn. 7, p. XVI. Čia P. Galaunė klaidingai pateikė S. Čerskio kunigavimo Salantuose datą 1820–1930 m.

448 PACEVIČIUS, Arvydas. *Op. cit.*, p. 218.

449 MISIUS, Kazys. *Op. cit.*, p. 303.

450 GASIŪNAS, Vladas. *Op. cit.*, p. 89; Misius, Kazys. *Op. cit.*, p. 320.

451 CZERSKI, Stanisław. *Widok dawnego Wilna z krótkiem objaśnieniem*. [Wilno], 1822. [6] p., 1 sulankst. žml. lap.

tik 1821 m. įsteigtoje Vilniaus universiteto litografijos įmonėje – tai dar kartą patvirtintų glaudžius S. Čerskio ir Vilniaus universiteto ryšius, apie kuriuos jau buvo užsiminta. Be to, S. Čerskis buvo Polocko jėzuitų kolegijos auklėtinis, o šios kolegijos ir Vilniaus universiteto ryšys buvo tiesioginis: bendros idėjinės ugdymo ir akademinės nuostatos, tie patys iškilūs pedagogai bei auklėtiniai ir pan. Ir dar tokia buitinė detalė: S. Čerskio butas irgi buvo Vilniaus universitetui priklausančiose patalpose (dabar Didžioji g. 1), šalia profesorių J. Franko, M. Polinskio ir kitų⁵². O Salantų laikotarpio S. Čerskio raizinių technikai įvardyti dar reikėtų atidesnio žvilgsnio – S. Čerskis į Salantus tikrai galėjęs atsigabenti ir nedidelių litografinių akmenų.

Kiek ir kokių raizinių išliko iš S. Čerskio raizyklos Salantuose, kur jie dabar saugomi, specialiau nėra tirta. Kaip minėta, K. Tiškevičius savo *Krašto raizybos paminkluose* (1858) yra suregistravęs 47 paveikslėlius, daugiausia šventųjų, su lietuviškais (žemaitiškais) užrašais. Vilniaus cenzūros komiteto sudarytame 1828–1831 m. spausdinti leidžiamų Salantų raizyklos leidinių sąrašė yra ir kitokių, K. Tiškevičiaus sąrašė neminimų, raizinių, jie su lenkiškais ir lotyniškais užrašais. Pavienių S. Čerskio raizyklos atspaudų dabar yra įvairiose Lietuvos ir užsienio šalių atminties institucijose, taip pat privačiuose rinkiniuose⁵³.

KAS TAS BIKSAS?

Paslaptingoji mįslė – kas slypi už slapyvardžio *Biks*, *Byks*, *Beks* (variantas *Beks* – tikriausiai blogai įsirežusi forma *Biks*) – iki šiol neįminta. Raižytoją, pasirašiusį Biksu (Byksu), aptinkame 1824 m. Vilniuje išleistame K. R. Nezabitausko elementoriuje. Čia, kaip minėta, įdėti 51 sąvoką vaizduojantys raiziniai, puslapio apačioje signuoti parašu *Biks* (*Byks*). Kaip susijęs Biksas ir S. Čerskio Salantų raizykla?

Dažniausiai Biksas įvardijamas kaip neišaiškintas asmuo, raizęs šventųjų paveikslėlius ir knygų iliustracijas⁵⁴ ir siejamas su Salantų raizykla⁵⁵.

52 *Karta 19 Kamienicy po Prozorze do Uniwersitetu...*: [planas, brėžinys tušu]. [Wilno, 18..?]. VUB RS F78–737.

53 Vladas Žukas, rašydamas apie Edmundą Laucevičių, teigė: „Teko girdėti pasakojimą (gal iš jo paties [t. y. E. Laucevičiaus]), kad yra turėjęs Kajetono Nezabitausko elementoriuje *Naujas mokslas skaityma* (1823 [t. y. 1824]) išspausdintas Bikso iliustracijas (51 piešinį), išleistas atskirai, be to, nuspalvintas.“ Žr. ŽUKAS, Vladas. *Prisiminimų puslapiai*. Vilnius, 2002, p. 385.

54 JAWORSKA, J. Biks. In *Słownik artystów polskich...* T. 1. Wrocław i i., 1971, p. 167.

55 „Dirbo Salantuose drauge su kun. kan. Čerskiu“. Žr. Biksas. Iš *Lietuviškoji enciklopedija*. T. 3. Kaunas, 1935, sklt. 976–977.

Bet K. Tiškevičiaus paskelbtuose Salantų raizyklos raiziniuose Bikso nerasime, jie nesignuoti ir priskirti S. Čerskiui (Čerskio Salantų rinkinys). Tiesa, K. Tiškevičiaus sąraše Bikso raiziniai nurodyti iškart po Salantų raizyklos raizinių (nr. 52–98)⁵⁶. Čia atsitiktinumas ar ne? Gal šioji sąrašo įrašų seka ir bus paskatinusi P. Galaunę bene pirmąjį tuos Bikso raizinius susieti su Salantų raizykla? P. Galaunės dar 1925 m. rašytame straipsnyje teigiama: „Kadangi Tiškevičius sako, jog Čerskis savo raizybiniam darbui Salantuose „turėjo kažkokį jauną padėjėją“, tai galime spėlioti, kad tas padėjėjas galėjęs būti Biksas. Tai galėtų liudyti žemaitiški įrašai Bikso raiziniuose, jų raizybinė technika ir raizinių tikslas – elementoriaus puslapiai. <...> įrašai Čerskio šventųjų paveikslėliuose ir Bikso elementoriaus puslapiuose daryti ne spausdinamomis, bet rašomomis raidėmis.“⁵⁷ Kaip matome, P. Galaunės argumentai sieti Biksą su S. Čerskio raizykla buvo trys: žemaitiški, o ne lenkiški ar lotyniški įrašai; panaši raizymo technika; rašytinės, o ne spausdintinės raidės įrašuose. Bėda ta, kad P. Galaunė 1925 m. dar nežinojo fakto, jog Salantų raizykla įkurta vėliau (ne anksčiau kaip 1826 m.), nei išspausdintas K. R. Nezabitausko elementorius su Bikso iliustracijomis (pasirašyta spaudai 1823 m. lapkričio 12 d.).

V. Biržiška irgi susiejo Biksą su S. Čerskiu: „Gyvendamas Vilniuje [Čerskis] matyt susiartino su lietuvių studentų būreliu (Stanevičiumi, Nezabitauskiais, Daukantu ir kitais) ir Nezabitausko *Naujam mokslui skaityma* 1824 parūpino 5 tabelės paveikslėlių prie atskirų raidžių <...>, kuriuos išraižė <...> kažkoks Biksas.“⁵⁸ Kiek vėliau savo *Aleksandryne* V. Biržiška dėl Bikso ir S. Čerskio bendradarbiavimo suabejojo („tuo laiku, kada tas elementorius buvo spausdinamas, Salantų raizykla dar neveikė“⁵⁹) ir čia pat padarė dar vieną riklą, teigdamas, kad K. Tiškevičius „pateikia penkias Bikso iliustracijas 1824 Zabičio elementoriui, laikydamas jas išraižytomis Salantuose“⁶⁰. Bet K. Tiškevičius neraišė, kad penkios Bikso iliustracijos išraižytos Salantuose, jis viso labo jas perspausdino iškart po Salantų raizyklos raizinių. Jo, sudarytojo, logika, ko gero, bus buvusi itin paprasta: visi šie raiziniai yra žinomų autorių skyriuje (47 raiziniai – S. Čerskio, penki – Bikso). Bet ir P. Galaunės pateikti argumentai sieti S. Čerskio raizyklą su Biksu turi tam tikro pagrindo.

56 TYSZKIEWICZ, Konstantin. *Op. cit.*, p. 24–26.

57 GALAUNĖ, Paulius. Raiziniai su žemaitiškais įrašais..., p. 271.

58 BIRŽIŠKA, Vaclovas. Čerskis Stanislovas. Iš *Lietuviškoji enciklopedija*. T. 5. Kaunas, 1937, skilt. 1120.

59 BIRŽIŠKA, Vaclovas. *Aleksandrynas*. D. 2, p. 351.

60 Ten pat.

Taip istoriografijoje ir išgalėjo Bikso ir Salantų raižyklos sąsaja. Ją tęsė Tadas Adomonis: „Po iliustracijomis, išraižytomis S. Čerskio raižykle Salantuose, pasirašyta Biks (Byks, Beks). Tai S. Čerskio (buvusio kunigu) arba jam padėdavusio namų mokytojo Alberto Gurskio slapyvardė.“⁶¹ Čia įvardyta, kad Biksas – tai slapyvardis, tik suklysta, kad A. Gorskis neva buvęs namų mokytojas. Atvirksčiai, kaip tik S. Čerskis buvo A. Gorskio, būsimojo laikinojo Salantų dvaro savininko, guverneris.

I. Korsakaitė laikė Biksą savarankišku neišaiškintu dailininku, raižiusiu raižinius su lietuviškais užrašais. Aptardama K. R. Nezabitauskie 1824 m. elementoriaus iliustracijas, ji teigė: „Ta pati vario raižinių technika bei lietuviški įrašai leidžia sieti Čerskio ir Bikso darbus, o pastarąjį laikyti minėtuojų kanauninko padėjėju. Beje, palyginti su menkučiais, naivaus piešinio ir silpnos technikos Čerskio raižinėliais, Bikso iliustracijos, nors ir nelygios stilistikos, yra žymiai išraiškingesnės ir vertingesnės meniniu požiūriu. Taigi, Čerskis tegalėjo būti tarpininkas, parūpinęs iliustracijų Nezabitauskie elementoriui.“⁶² Kaip matome, I. Korsakaitė pakartoję P. Galaunės išsakytą nuomonę ir iš esmės jai pritarė. Bet ji iškėlė ir dar vieną naują argumentą S. Čerskio ir Bikso byloje. Teigdama, kad S. Čerskio žodyno, išleisto Vilniuje 1822 ir 1825 m., vinjetės yra raižytos paties S. Čerskio, I. Korsakaitė pastebėjo, kad A raidę žymincioje vinjetėje „matome klasicistinę su jaučių jungu ariančio vyro motyvą, labai panašų į esantį Nezabitauskie elementoriaus iliustracijoje ir antraštiniame puslapyje“⁶³.

K. Misius teigė, kad L. A. Jucevičiaus pateiktos informacijos apie S. Čerskio žodyno tam tikruose egzemplioriuose esamas iliustracijas – portretą ir vinjetes – jam nepasisekę patvirtinti, tokių egzempliorių neaptikęs⁶⁴, bet, patikrinus Vilniaus universiteto bibliotekoje saugomus keturis šio žodyno egzempliorius, paaiškėjo, kad vienas iš jų yra su vinjetėmis, taigi egzempliorių su vinjetėmis tikrai esama. Vinjetės, vaizduojančios įvairias Antikos realijas, įdėtos pirmame žodyno tome (1822), pradedant nuo A iki L raidės bei antraštiniame lape – iš viso jų yra vienuolika. Kad šios žodyne esančios vinjetės yra paties S. Čerskio kūriniai, tvirtino dar Józefas Bieliński⁶⁵. Bet I. Korsakaitės pastebėtas ariančio vyro motyvas S. Čerskio žodyno A raidės vinjetėje ir tas pats motyvas Bikso rai-

61 ADOMONIS, Tadas; ADOMONYTĖ, Nijolė. *Lietuvos dailės ir architektūros istorija*. D. 2. Vilnius, 1997, p. 228.

62 KORSAKAITĖ, Ingrida. *Op. cit.*, p. 75.

63 Ten pat, p. 76.

64 MISIUS, Kazys. *Op. cit.*, p. 306.

65 BIELIŃSKI, Józef. *Uniwersytet Wileński (1579–1831)*. T. 2. Kraków, 1899–1900, p. 695.

1 IR 2 IL. Stanislovo Čerskio raižinys „Senovės Romos kaimo žmonės“ (ariančio vyro motyvas) jo lotynų–lenkų kalbų žodyne (Vilnius, 1822) ir Misionierių spaustuvės 1830 m. leidinio viršelio fragmentas su vinjete „Ariantis vyras“

žinyje, vaizduojančiame 50-ą sąvoką „žambis“, itin skiriasi savo stilistika, vinjetės nėra identiškos. Ir S. Čerskio žodynas, ir K. R. Nezabitauskio elementorius su Bikso raižiniais buvo išspausdinti Vilniaus diecezijos (Misionierių) spaustuvėje (taip pat ir S. Čerskio kūrinys *De Deo*). Vinjetę su ariančio vyro motyvu, tokią pačią kaip kad K. R. Nezabitauskio elementoriuje, rasime ir kituose šios spaustuvės spaudiniuose, pavyzdžiui, Ignaco Orzechowskio medicinos daktaro disertacijos (1830) viršelyje⁶⁶. Vadinasi, spaustuvė ją naudojo ir po 1824 m. K. R. Nezabitauskio elementoriaus pasirodymo.

V. Gasiūnas irgi manė buvus du asmenis raižytojus – patį S. Čerskį ir neišaiškintą Biksą: „Elementoriaus vario raižinių iliustracijas raižė dailininkas mėgėjas, pasirašęs Bikso (Biks) vardu. Jų raižysena tikslesnė negu S. Čerskio“⁶⁷ – dviejų raižytojų tapatybė čia apibūdinta pagal meninį kūrinį lygį ir P. Galaunės vertinimą.

66 ORZECHOWSKI, Ignacy. *Specimen inaugurale medico practicum...* Vilnae, 1830.

67 GASIŪNAS, Vladas. *XIX amžiaus Lietuvos grafika...*, p. 90.

3 IL. Stanislovo Čerskio Salantų raižyklos raižinys „Bėgimas Jėzaus į Egiptą“ (iš Konstantino Tiškevičiaus *Pomniki rytownictwa krajowego...* Vilnius, 1858, lap. 93)

Painiavos įvėlė *Lietuvos dailininkų žodynas* (2012)⁶⁸. Čia Bikso slapyvardis priskirtas minėtam Salantų dvaro valdytojui Albertui Gorskiui⁶⁹, jis įvardytas raižytoju ir iliustruotoju, neaiškinant tokio įvardijimo šaltinių: „Galbūt [A. Gorskis] dirbo Salantuose. Jo primityvaus piešinio vario raižinių yra Konstantino Tiškevičiaus rink. „Pomniki rytownictwa krajowego“ (W., 1858).“⁷⁰ Taip *Lietuvos dailininkų žodynas*, susiedamas Biksą tik su A. Gorskiu, visiškai nuošaly paliko S. Čerskį. Žodyne yra jam skirta V. Gasiūno parašyta biograma, joje S. Čerskis minimas kaip raižytojas, išvardyti jo iliustruoti veikalai⁷¹, bet jo-

68 *Lietuvos dailininkų žodynas*. T. 2. Vilnius, 2012, p. 66.

69 Žodyno sudarytojai teikia *Gurskio* (*Górski*) asmenvardžio formą, nors jau Adamo Bonieckio herbyne (*Herbarz polski. Część 1, Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich*, T. 6. Warszawa, 1903, p. 278) buvo dvi šio asmenvardžio formos (*Górski* ir *Gorski*), o naujausiam Žemaitijos herbyne specialiai pabrėžiama: *Gorski* (nie: *Górski*). Žr. BŁASZCZYK, Grzegorz. *Herbarz szlachty żmudzkiej*. T. 2. Warszawa, 2015, p. 179–192.

70 *Lietuvos dailininkų žodynas*. T. 2. Vilnius, 2012, p. 153.

71 GASIŪNAS, Vladas. Čerskis Stanislovas, Czerski Stanislaw. Iš *Lietuvos dailininkų žodynas*. T. 2. Vilnius, 2012, p. 99–100.

kių sąsąjū su Biksu nerasime. Tuo tarpu ieškodami žodyne Bikso, kaip minėta, viso labo rasime tik nuorodą į A. Gorskį. Šiam priskiriamas Bikso slapyvardis ir pažymima, kad jo raizinių yra K. Tiškevičiaus leidinyje. Bet juk K. Tiškevičiaus leidinyje raiziniai su žemaitiškais įrašais nėra priskirti A. Gorskiui, jis paminėtas visai kitame kontekste: „Kunigas Stanislovas Čerskis, Žemaičių katedros kanauninkas, 1822–1823 m. dar buvo ir Vilniaus gimnazijos lotynų bei graikų kalbų mokytojas (profesorius). Tapęs emeritu, tapo Salantų bažnyčios kunigu ir persikėlė gyventi pas savo globėją poną Albertą Gorskį, kuris jaunystėje buvo S. Čerskio mokinys.“⁷² O svarbiausias akcentas šiame K. Tiškevičiaus sakinyje yra šis: S. Čerskis dirbo „padedamas kažkokio jauno padėjėjo arba pats [sic! – A. B.] tuos abrodėlius raizė savo parapijiečiams“⁷³. Taigi K. Tiškevičius S. Čerskio raizybiniais gebėjimais neabejojo, laikė jį raizinių autoriumi, tik pridūrė, kad šis turėjęs padėjėją.

Vladas Drėma, dar 1979 m. paskelbęs S. Čerskio biogramą *Lenkų dailininkų žodyno* papildymuose⁷⁴, dėl Bikso slapyvardžio jau neabejojo – jį traktavo kaip S. Čerskio slapyvardį ir laikė jį net K. R. Nezabitauskio elementoriaus iliustracijų autoriumi („raizė iliustracijas elementoriams ir maldaknygėms lietuvių kalba“⁷⁵). Keista, kad V. Drėmos nerandame tarp *Lietuvos dailininkų žodyno* autorių, nors prie A. Gorskio biogramos kaip informacijos šaltinis nurodytas kaip tik V. Drėmos archyvas⁷⁶.

J. Liškevičienė, svarstydamą, kas slepiasi po Bikso slapyvardžiu, pakartojo P. Galaunės mintį, jog Biksas dirbęs S. Čerskio raizykoje, bei K. Tiškevičiaus užuominą apie jaunąjį S. Čerskio padėjėją ir iškart apibendrino: „Manoma, kad šis slapyvardis yra Žemaitijos didiko Gorskio (g. apie 1810–1860), Telšių pavieto maršalkos, Sepijoniškių savininko, vedusio Raseinių pavieto pakamario Mykolo Zaleckio dukterį Aleksandrą ir su ja susilaukusio dviejų dukterų – Marijos ir Sofijos.“⁷⁷ Tokia formuluotė tikriausiai atsirado pasikliaujant *Lietuvos dailininkų žodynu*. Nors J. Liškevičienės straipsnyje A. Gorskis dar kai kur atsargiai vardytas Biksu („Galime spėti, kad daugumos jų raizytojas ir iliustruotojas buvo Leopoldo [Gorskio] sūnus Albertas, kurį ir paminėjo K. Tiškevičius, rašy-

72 TYSZKIEWICZ, Konstantin. *Op. cit.*, p. 26.

73 Ten pat.

74 DRĘMA, Vladas. Czernski Stanisław. In *Słownik artystów polskich*. T. 3, *Uzupełnienia i sprostowania...* Wrocław i i., 1979, p. 34.

75 Ten pat.

76 *Lietuvos dailininkų žodynas*. T. 2, p. 153.

77 LIŠKEVIČIENĖ, Jolita. *Op. cit.*, p. 354.

4 il. Bikso slapyvardžiu pasirašytas raižinys iš K. R. Nezabitausio elementoriaus (1824), atspausstas iš tos pačios plokštelės Konstantino Tiškevičiaus veikalė *Pomniki rytownictwa krajowego...* (Vilnius, 1858, lap. 103)

damas, kad kunigui talkino jaunas padėjėjas⁷⁸), straipsnio iliustracijų parašuse jau tvirtai teigiama: „Dailininkas – Albertas Gorskis“. Toliau autorė išplėtojo prielaidą, kodėl A. Gorskio, pasirašinęjusio Biksu, iliustracijos yra vertingesnės: „A. Gorskis <...> galėjo pasinaudoti savo tėvo bibliotekos knygomis ir jose esančiais raižiniais, o užsidėgti šiuo darbu dar studijuodamas Vilniaus universitete, kuris ir buvo vienas svarbesnių lietuviškos kultūros židinių.“⁷⁹ Bet kodėl padėjėju įvardyto jaunuolio A. Gorskio, kuriam tada buvo tik 14–15 metų, raižinių meniškumą reikėtų grįsti turtingos tėvo bibliotekos įtaka, o ne mokytojo S. Čerskio, pripažinto erudito, *de visu* pažinojusio Europos raižybos šedevrus, patirtimi ir jo paties raižybos gebėjimais?

78 Ten pat, p. 356.

79 Ten pat.

Nelabai ką daugiau žinome apie S. Čerskio ir A. Gorskio santykius be to, ką apie juos rašė L. A. Jucevičius⁸⁰ ir M. Valančius⁸¹. Enciklopedijose ir žinynuose greta kitų žymesnių Gorskių giminės atstovų Albertas apskritai nefigūruoja. Naujasis G. Błaszczyko herbynas irgi pateikia tik L. A. Jucevičiaus paminėtą informaciją, pridurdamas, kad A. Gorskis „1840–1841 m. buvo Telšių apskrities bajorų vadovas“⁸². J. Liškevičienė bene pirmoji nurodė spėjama apytikrę jo gimimo datą apie 1810 m.⁸³, o jo mirties data 1860 m. iškalta antkapiniame paminkle⁸⁴ (palaidotas Prienų rajono Užuguoščio bažnyčios šventoriuje).

Pagal Užuguoščio Romos katalikų bažnyčios metrikų knygą pavyko išaiškinti tikslią A. Gorskio gimimo datą: jis gimęs 1808 m. balandžio 7 d. Sepijoniškėse, balandžio 9 d. pakrikštytas Alberto Leopoldo Viktoro vardais⁸⁵. Iš išlikusių Alberto laiškų tėvui Leopoldui Gorskiui į Salantus (dauguma rašyti iš Vilniaus⁸⁶) sužinome, kad Albertas 1815 m. pradėjo mokytis prie universiteto veikusioje Vilniaus gimnazijoje (pirmame laiške dar labai vaikiška, neigudusia rašysena kreivai suliniuoto popieriaus lapo pabaigoje po visų mandagumo ir nuolankumo žodžių – parašas: „Albert Gorski, student“, laiškas datuotas 1815 m. gruodžio 19 d.⁸⁷). Taip pat žinome, kad 1819 m. birželį jis išlaikė visus trečios klasės egzaminus⁸⁸. Gimnazijoje lotynų ir graikų kalbas bei literatūrą Albertui dėstė kaip tik S. Čerskis. Tą liudija Alberto trijų klasių baigimo pažyma, kurioje, be kitų mokytojų, yra ir S. Čerskio parašas⁸⁹. Gimnazijos laikotarpiu Albertą prižiūrėjo (buvo gubernieriu) Vilniaus gimnazijos mokytojas Marcinas Kochański (išlikę septyni jo laiškai į Salantus L. Gorskiui⁹⁰). Albertas

80 JUCEVIČIUS, Liudvikas. *Op. cit.*, p. 47.

81 VALANČIUS, Motiejus. *Zemajtiu wiskupiste*. D. 2. Wilniuj, 1848, p. 71.

82 BŁASZCZYK, G. *Op. cit.*, p. 189.

83 LIŠKEVIČIENĖ, Jolita. *Op. cit.*, p. 354.

84 VANIUCHINAS, Paulius. Konstantinas Gorskis – Varšuvos universiteto profesorius iš Salantų. Iš *Nuo Skilandžių iki Salantų*. Prieiga internetu: <<https://salantiskis.blogspot.com/search?q=gorskis>>, [žiūrėta 2024-01-16].

85 *Užuguoščio RKB gimimo metrikų knyga*. LVIA, f. 3001, ap. 34, b. 3, lap. 66.

86 GORSKI, Albert. *Laiškai tėvui Leopoldui Gorskiui į Salantus*. Vilnius ir kt., 1815–1823. LVIA, f. 1281, ap. 1, b. 88, lap. 1–18.

87 Ten pat, lap. 1.

88 *Pažyma apie Alberto Gorskio Vilniaus gubernijos gimnazijoje išlaikytus egzaminus*. Vilnius, 1819 m. birž. 26 d. LVIA, f. 1281, ap. 1, b. 31.

89 *Pažyma apie Alberto Gorskio pažangumą Vilniaus gubernijos gimnazijoje*. Vilnius, 1819 m. birž. 26 d. LVIA, f. 1281, ap. 1, b. 31.

90 KOCHAŃSKI, Marcin. *Laiškai grafui Leopoldui Gorskiui į Salantus*. Vilnius, 1816–1819. LVIA, f. 1281, ap. 1, b. 92.

buvo ligotas vaikas. Tą aplinkybę liudija 1815–1818 m. M. Kochańskio surašytos Alberto gydymo išlaidos (pavyzdžiui, prof. J. Frankui buvo sumokėta 10, o chirurgui K. Bigulskiui – du lenkiški auksinai ir pan.⁹¹), tad visą mokymosi laiką Albertas turėjęs guberneri.

Gimnaziją, tikėtina, A. Gorskis baigė 1822 m., bet tą faktą patvirtinančių žinių neturime. O štai 1823-aisiais A. Gorskis – jau Vilniaus universiteto studentas. Jį, pirmakursį, randame Moralinių ir politinių mokslų skyriaus 1823/1824 mokslo metų žurnale kaip pasirinkusį klausyti penkis dalykus (romėnų teisę; kriminalinę teisę; vietos teisę; visuotinę istoriją; prancūzų literatūrą)⁹². Pasirinktieji dalykai Albertui sekėsi nelengvai. Jau 1823 m. spalio 20 d. laiške tėvui jis skundėsi, kad jam praverstų gubernieris, kuris padėtų kai kurias paskaitas išsiversti iš lotynų kalbos⁹³. Tuo gubernieriu ir tapo S. Čerskis. Laiške L. Gorskiui šis patvirtino, kad Alberto studijuojami dalykai iš tikrųjų sunkūs⁹⁴, bet, matyt, mokytojo pagalba buvusi veiksminga: žiemos sesiją Albertas išlaidė⁹⁵. Kiek ilgai S. Čerskis prižiūrėjo jau studentą Albertą Vilniuje, nežinome, bet 1823–1824 mokslo metais – tikrai: 1824 m. birželio 23 d. laiške L. Gorskiui į Salantus S. Čerskis rašo: „Gražinu ponui grafui sūnų Albertą sveiką ir moksluose išlavintą su profesorių liudijimais.“⁹⁶

Kaip toliau sekėsi Albertui, ar jis universitetą baigė, taip pat nežinome. 1823 m. gimus Leopoldo Gorskio antrosios santuokos sūnui Konstantinui (1823–1864), būsimam Varšuvos universiteto profesoriui, kuris ir paveldėjo Salantų dvarą, kuomet 1825 m. mirė Leopoldas Gorskis, Albertas laikinai buvo paliktas Salantų dvaro valdytoju (testamentu jam buvo skirtas Sepijoniškių dvaras).

Taigi dabar tvirtai žinome tik kad S. Čerskis buvo Alberto Gorskio mokytoju (gubernieriu) pirmaisiais studijų Vilniaus universitete metais. Bet, pasak L. A. Jucevičiaus, S. Čerskis Salantuose gyveno dviem savo gyvenimo etapais:

- 91 KOCHAŃSKI, Marcin. *Alberto Gorskio gydymo išlaidos*. Vilnius, 1815–1818. LVIA, f. 1281, ap. 1, b. 375.
- 92 *Ksiąga wpisowa. Wýdz. moralny*. Wilno, 1821/2–1823/4. VUB RS, F2–KC 106, p. 94.
- 93 GORSKI, Albert. *Laiškas tėvui Leopoldui Gorskiui į Salantus*. Vilnius, 1823 m. spalio 20 d. LVIA, f. 1281, ap. 1, b. 88, lap. 15.
- 94 ČERSKIS, Stanislovas. *Laiškas grafui Leopoldui Gorskiui į Salantus*. Vilnius, 1823 m. gruod. 13 d. LVIA, f. 1281, ap. 1, b. 94, lap. 1.
- 95 ČERSKIS, Stanislovas. *Laiškas grafui Leopoldui Gorskiui į Salantus*. Vilnius, 1824 m. vas. 27 d. LVIA, f. 1281, ap. 1, b. 94, lap. 3.
- 96 ČERSKIS, Stanislovas. *Laiškas grafui Leopoldui Gorskiui į Salantus*. Vilnius, 1824 m. birž. 23 d. LVIA, f. 1281, ap. 1, b. 94, lap. 6.

mokydamas Albertą vaikystėje („dirbo pas Leopoldą Gorską jo sūnaus Alberto (dabartinio Telšių apskrities maršalkos) namų mokytoju, iš kur buvo pakviestas graikų ir lotynų kalbų mokytoju į Vilniaus gimnaziją“⁹⁷) ir po darbo Vilniaus gimnazijoje 1822–1823 m. („grįžęs iš užsienio, [S. Čerskis] po kelerių metų atsisakė mokytojo pareigų ir visam laikui apsigyveno Žemaitijoje, kur jo mokinys Albertas Gorskis pasiūlė jam Salantų parapiją“⁹⁸). Dėl antrojo etapo, atrodo, viskas aišku, o štai dėl pirmojo kyla klausimų.

L. A. Jucevičiaus pateiktą informaciją apie S. Čerskio mokytojavimą Salantuose minėjo ir V. Biržiška. Jis svarstė, jog Gorskių dvare S. Čerskis galėjęs dirbti 1807–1808 arba 1810–1811 metais⁹⁹. Dabar, žinant tikslią A. Gorskio gimimo datą, V. Biržiškos pateiktieji S. Čerskio mokytojavimo Salantuose metai visai netinka, jie per ankstyvi. Žiūrėdami į S. Čerskio pedagoginės veiklos kelią, matysime, kad jame yra 1811–1814 m. tarpas, kai jis nebuvo institucinis mokytojas (1795 m. rugpjūčio 1 d. buvo paskirtas mokytoju į Vitebsko jėzuitų gimnaziją ir ten dirbo iki 1798 m.; 1800 m. rugpjūčio 1 d. pervestas mokytojauti į Mstislavlio liaudies mokyklą, kurioje dirbo iki 1801 m., o 1805–1810 m. buvo Oršos mokyklos mokytojas¹⁰⁰). Bet 1811–1814 m. S. Čerskio gyvenimo Salantuose tarpsniui prieštarautų faktas, kad kaip tik tuo metu S. Čerskis, K. Misias teigimu, buvo paskirtas Svierių dekanato Kiemeliškių parapijos klebonu¹⁰¹.

Gal iš tikrųjų S. Čerskis atsirado Salantuose tik po savo Europos kelionių ir darbo Vilniaus gimnazijoje 1822–1823 metais? Gal L. A. Jucevičius, minėdamas du S. Čerskio gyvenimo Salantuose etapus, suklydo? K. Misias yra tiksliai išdėstęs, kodėl S. Čerskis turėjo palikti Vilnių ir darbą Vilniaus gimnazijoje: po valdžios represijų prieš gimnazistus, išdrįsusius paminėti Gegužės 3 dienos konstituciją, prasidėjo bylos (penki mokiniai buvo atiduoti į rekrūtus) ir draudimai išvykti iš Vilniaus. Jau 1823 m. gruodžio 18 d. S. Čerskis pasiprašė atleidžiamas iš mokytojo pareigų¹⁰², bet, kaip įrodė K. Misias, Salantuose apsigyveno ne anksčiau nei 1826-aisiais¹⁰³ – po Salantų bažnyčios kunigo T. Laurinavičiaus mirties 1825 metais.

97 JUCEVIČIUS, L. *Op. cit.*, p. 46–47.

98 Ten pat, p. 47.

99 BIRŽIŠKA, Vaclovas. *Aleksandrynas*, T. 2, p. 348.

100 *Vilniaus švietimo apygardos globėjo kanceliarija. 1816 m. direktoriaus ir mokytojų formuliarai*. VUB RS, F2–KC 132, p. 13.

101 MISIUS, Kazys. *Op. cit.*, p. 299.

102 Ten pat, p. 308.

103 Ten pat, p. 309.

Nieko nežinome apie Alberto Gorskio meninius gabumus, jo interesus, nuostatas tautiniais klausimais. Vargu, ar K. R. Nezabitauskie elementoriaus raiziniai su žemaitiškais užrašais buvo išraižyti Vilniuje kaip tik jūdviejų – S. Čerskio ir A. Gorskio. Abiem lietuvių kalba nebuvo gimtoji, bet abu ją tikriausiai buvo pramokę (kad S. Čerskis mokėjęs žemaitiškai, kaip minėta, rašė M. Valančius). Tikėtina, kad jaunasis padėjęs turėjęs būti tikras žemaitis. Nežinome, kiek ir su kokiais žemaičiais tautinio sąjūdžio veikėjais S. Čerskis buvo pažįstamas ir bičiuliausios dar būdamas Vilniuje, iki savo Salantų raizyklos įkūrimo. Tiesa, V. Biržiška mini S. Čerskio draugystę su broliais Nezabitauskiais, Simonu Daukantu, Simonu Stanevičiumi ir kitais, užsimezgsusią Vilniuje¹⁰⁴. Taip galėjo būti, nes tai buvo metas, kai vien 1822–1823 m. Vilniaus universitete studijavo 58 žemaičiai¹⁰⁵, o trečiasis dešimtmetis, anot Juozo Girdzijausko, „buvo vaisingiausias sutelktinės Žemaičių kultūrinės veiklos Vilniuje tarpsnis“¹⁰⁶. Daugelį buvo apėmęs kraštotyrimo darbo entuziazmas, noras rasti tikrąsias savo šaknis. S. Čerskis, mėgęs raizyti ir raiziniais iliustruoti savo leidinius, šią veiklą tęsė ir Salantuose. Čia gyvendamas ėmėsi kultūrinės veiklos, be kunigo pareigų, dar mokytojavo („pakankamai rūpinosi [Salantų parapiinės] mokyklos gerove, <...> pats mokydamas vaikus turėjo tiesioginę įtaką dėstymui“¹⁰⁷). Gorskių dvaras Salantuose buvo tapęs tam tikru kultūros centru, o Salantų raizykoje tikriausiai kalbėtasi žemaitiškai. Kad Žemaitijos bajorų Gorskių giminės atstovai mokėję žemaitiškai, įrodė naujaisi Jono Drungilo tyrimai¹⁰⁸. Bet ar A. Gorskis dar Vilniaus laikotarpiu galėjęs simpatizuoti žemaičių studentų sąjūdžiui, nežinome. Juolab kad jis, būdamas gimnazistu, atostogas dažniausiai leisdavo ne Salantų, o Sepijoniškių dvare¹⁰⁹, kuris po tėvo mirties tapo Alberto nuosavybe. Tiesa, studijų Vilniaus universitete metais A. Gorskis sutikdavo ir iš Salantų kilusių studentų, antai su K. R. Nezabitauskiu kartu lankė tas pačias paskaitas tame pačiame skyriuje, tik šis buvo dviem kursais vyresnis nei pirmakursis A. Gorskis¹¹⁰.

104 BIRŽIŠKA, Vaclovas. Čerskis Stanislovas. Iš *Lietuviškoji enciklopedija*. T. 5 ..., skilt. 1120.

105 MACIŪNAS, Vincas. *Lituanistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje*. Kaunas, 1939, p. 75.

106 GIRDZIJAUSKAS, Juozas. „Vilnių apšėdę žemaičiai, sutartinai veikdami, atgaivino tėvų garbę ir gimtąją kalbą“. *Žemaičių žemė*, 2008, nr. 1, p. 4.

107 MISIUS, Kazys. Iš Salantų bažnyčios ir parapijos istorijos. Iš *Salantų bažnyčia*. Vilnius, 2011, p. 34.

108 DRUNGILAS, Jonas. *Erelis lokio guolyje: lenkų bajorai Žemaitijoje XVI–XVIII a: migracija, kalba, atmintis*. Vilnius, 2019.

109 KOCHANSKI, Marcin. *Laiškai grafiui Leopoldui Gorskiui į Salantus*. Vilnius, 1816–1819. LVIA, f. 1281, ap. 1, b. 92.

110 *Ksiąga wpiśowa. Wyzd. moralny*. Wilno, 1821/2–1823/4. VUB RS, F2–KC 106, p. 106.

Apskritai iki šiol šifruojant Bikso slapyvardį nedaug tepasistūmėta. Každėl niekas iš rašiusių apie Biksą neatkreipė dėmesio į lengvai iššifruojamą filologinę šio slapyvardžio pusę: Biksas – tai dvigubas iksas (*Bis + x = Biks*), kitaip tariant, tai ne vieno asmens (dailininko, raizytojo), o bendras dviejų įsivardyti nepanorusių asmenų (iksu) slapyvardis.

Ar po Bikso slapyvardžiu galėjo slėptis S. Čerskio ir A. Gorskio duetas? Nežinome, ar Albertas domėjosi raizyba. Jeigu taip, jeigu jis sukiojosi žemaičių studentų aplinkoje, galbūt ir galėjo būti S. Čerskio pagalbininkas. Ypač jeigu meno dalykais būtų pradėjęs domėtis dar būdamas gimnazistu. Bet kol kas jokių šią prielaidą galinčių patvirtinti faktų neturime. Salantų raizykoje S. Čerskiui galėjęs padėti ir kas nors iš Gorskių dvaro ar kaimo aplinkos. Prisiminkime, ką S. Čerskis rašė savo *Žemaičių vyskupijos aprašyme* apie gabius žemaičius raizytojus: „[Žemaitijoje] tarp prastuomenės pasitaiko gan talentingų dailininkų, raizytojų, nors ir neišmanančių šio darbo taisyklių“¹¹¹. Toks sakinyš lakoniškame Vyskupijos aprašyme negalėjo atsirasti be pagrindo – S. Čerskis, be abejo, buvo pastebėjęs žemaičių jaunuolių raizybinius gabumus ir jais pasinaudojęs. Dar daugiau. Šiame sakinyje justis paties S. Čerskio, kaip dailės autoriteto, pozicija: jis gebėjęs vertinti jaunesnių raizytojų, savo padėjęjų, darbų meninį lygį.

Dabar tegalime tik spėlioti ir kelti hipotezes, kas buvo tas dvideidis Biksas (kas – raizinių autorius ir kas – jo padėjęjas), nes naujų įtikinamų faktų kol kas neturime, tam reikia specialesnių tyrimų. Kadangi jokių kitų Bikso vardu signuotų raizinių, išskyrus K. R. Nezabitauskio elementorių, kol kas nežinome, viso labo galime kliautis nebent pastebėjimu, kad Biksu įsivardijusio asmens ir S. Čerskio rašysenos panašios. Gal, 1822 m. išspausdinęs savo Vilniaus panoraminį planą, S. Čerskis, mokytojaudamas Vilniaus gimnazijoje ir būdamas Vilniaus universiteto aplinkoje, galėjo būti pakviestas į talką paties lietuviškojo vadovėlio autoriaus K. R. Nezabitauskio – istoriko, bibliografo, literatūrologo, savo elementorių pirmąkart iliustravusio lietuviškais raiziniiais, kilusio iš Salantų valsčiaus, Baidotų kaimo¹¹²? Jeigu taip, klasikinių kalbų mokovui S. Čerskiui Bikso slapyvardis turėjęs būti itin patrauklus, o jis, kaip ir dauge-

111 ČERSKIS, Stanislovas. *Žemaičių vyskupijos aprašymas...* Vilnius, 2013, p. 30.

112 *Dailininkų žodynas* (T. 2, Vilnius, 2012, p. 265–266) įtraukė K. R. Nezabitauskio biogramą, įvardijo jį piešėju, bet apie jo, kaip dailininko, veiklą informacijos nepateikė. Čia tik konstatuota, kad jis parašė ir 1824 m. paskelbė lietuvišką elementorių, „kurį gausiai iliustravo mėgėjiškais piešiniais“ (p. 266), taigi išeitų, kad K. R. Nezabitauskui čia tvirtai priskirta ir Bikso signuotų raizinių autorystė? Bet kokių nors ši teiginį pagrindžiančių argumentų nepateikta.

lis XIX a. pradžios Vilniaus universiteto auklėtinių ar profesorių, pavyzdžiui, J. Lelewelis, raizyti mėgo.

Kodėl S. Čerskis nepasirašinėjo savo vardu ar kaip nors kitaip nesignavo savo kūrinėlių? Matyt, suvokė savo raizinių kokybę. Išmanydamas senųjų knygų ir rankraščių bei apskritai raizybos paveldo vertę (rinkdamas senuosius dokumentinius paveldo dalykus, kaip minėta, lankėsi daugelyje Europos muziejų ir bibliotekų), ko gero, bus nedrįsęs įsivardyti dailininku ir pasirašinėti pavarde, taigi savo raizybą bus traktavęs tik kaip hobį, juolab kad tikrai turėjo turėti padėjėją ir Vilniuje, ir Salantuose.

O gal L. A. Jucevičius suklydo rašydamas apie du S. Čerskio gyvenimo Salantuose etapus? Gal teigdamas, kad S. Čerskis „dirbo pas Leopoldą Gorską jo sūnaus Alberto <...> namų mokytoju“ ir turėjo galvoje S. Čerskio darbą gubernieriu Alberto studijų Vilniaus universitete pradžioje? Kita vertus, faktas, kaip greit Albertui pagelbėti moksluose buvo surastas gubernieris ir kad juo tapo kaip tik S. Čerskis, rodytų, kad L. Gorskis ir S. Čerskis jau iš anksčiau buvę geri pažįstami.

Salantuose buvo išspausdinti ir trys žemėlapiai S. Čerskio veikalui *Žemaičių vyskupijos aprašymas* (1830)¹¹³. Dėl šių žemėlapių autorystės nesiginčijama, jie priskiriami S. Čerskiui. Palyginę šių žemėlapių ir 1824 m. K. R. Nezabitauskio elementoriaus iliustracijų įrašų bei S. Čerskio Vilniaus plano (1822)¹¹⁴, *De Deo* (1819) vinječių, taip pat ir atskirais lapais plitusių nesignuotų raizinių su žemaitiškais įrašais braižą bei paties S. Čerskio rašyseną, pavyzdžiui, jo laiškus J. Leleweliui (saugomi Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje; suskaitmeninti), matysime, kad rašysena itin panaši. K. Misius irgi teigia tą patį: „Palyginę žemėlapių užrašus S. Čerskio knygoje su religinių paveikslėlių užrašais, matome akivaizdų jų rašysenos panašumą.“¹¹⁵ Čia svarus argumentas S. Čerskio, kaip raizytojo, tapatybei pagrįsti. Jis leistų Biksą traktuoti kaip bendrą S. Čerskio ir kurio nors kito raizytojo, jo padėjėjo, slapyvardį. Kol neturime specialesnių šios temos tyrimų.

SU KURIUO PLATERIU BIČIULIAVOSI ČERSKIS?

Riktas S. Čerskio biogramoje – jo bičiulystės su Jurgiu Plateriu (1810–1836) minėjimas. *Lietuviškosios enciklopedijos* penktame tome, išleista-

113 CZERSKI, Stanisław. *Opis Żmudzkiey dyecezyi (z trzema mapkami)*. Wilno, 1830.

114 CZERSKI, Stanisław. *Widok dawnego Wilna z krótkiem objaśnieniem*. [Wilno], 1822.

115 MISIUS, Kazys. *Op. cit.*, p. 326.

me 1937 m. Kaune, V. Biržiška apie tai dar nieko nerašė¹¹⁶, bet 1954 m. Bostone išleistas *Lietuvių enciklopedijos* ketvirtame tome jau teigiama: „susibičiuliavo su Švėkšnos lietuvių veikėju Jurgiu Plateriu“¹¹⁷. *Aleksandryne* randame šį sakinį išplėtotą: „Pagal Valančių, pramokęs žemaitiškai, jis labai buvo susidraugavęs su Jurgiu Ploteriu.“¹¹⁸ Vėliau šis dviejų žemaičių kultūros veikėjų bičiulystės faktas perėjo į *Žemaitijos istoriją*¹¹⁹, *Knygotyros enciklopedinį žodyną*¹²⁰, straipsnius apie S. Čerskį¹²¹. Šių eilučių autorei ypač imponavo V. Biržiškos teiginys apie Jurgio Platerio ketinimus litografuoti Lietuvos pilių vaizdus („[b]uvo sudaręs ir senųjų Lietuvos pilių atvaizdų kolekciją, kurią buvo besiruošias litografuoti“¹²²), o S. Čerskis jau buvo įvaldęs litografijos meną, tad Salantų raizytklos steigtis galėjusi būti abiejų tikslas – V. Biržiškos pateiktas bičiulystės argumentas buvęs itin patrauklus. Tiesa, „Alma littera“ leidyklai teiktame šių eilučių autorės mašinraštyje ši mintis buvo užrašyta tik kaip spėjimas: „Bene su J. Plateriu, turėjusiu Lietuvos pilių atvaizdų kolekciją ir svajojusiu ją litografuoti, sumanė įsteigti raizytklą.“ Redaguojant tekstą leidykloje „bene“ nukrito ir enciklopediniame žodyne radosi tvirtinimas apie Jurgio Platerio ir S. Čerskio sumanytą raizytklą. Tad kodėl ir kaip S. Čerskio biogramoje atsirado Jurgis Plateris?

Iš tikrųjų M. Valančius apie S. Čerskį rašė ne taip. Jis teigė: „Ypatingai sugyveno su amžiną atilsį Šateikių jomylista marčelka Jūzupu Ploteriu.“¹²³ Taigi S. Čerskis bičiuliavosi ne su Jurgiu, o su Juozapu Konstantinu Plateriu (1758–1840/1841), Šateikių dvarininku, Telšių apskrities bajorų vadovu, Žemaitijos pasiuntiniu Ketverių metų seime, kaip tik M. Valančiui rašant *Žemaičių vyskupystę* neseniai mirusiu Šateikiuose. Jurgio Platerio ir S. Čerskio keliai nesusiėjo taip glaudžiai, kad šie asmenys būtų „labai susidraugavę“. Mat kol Jurgis Plateris 1820–1825 m. mokėsi Kražiuose, S. Čerskis dar keliavo po Europą, mokytojavo

116 BIRŽIŠKA, Vaclovas. Čerskis Stanislovas. Iš *Lietuviškoji enciklopedija*. T. 5. Kaunas, 1937, sklt. 1120–1121.

117 BIRŽIŠKA, Vaclovas. Čerskis Stanislovas. Iš *Lietuvių enciklopedija*. T. 4. Boston, 1954, p. 173.

118 BIRŽIŠKA, Vaclovas. *Aleksandrynas*. D. 2, p. 349.

119 *Žemaitijos istorija*, p. 303.

120 BRAZIŪNIENĖ, Alma. Čerskis Stanislovas. Iš *Knygotyra*: enciklopedinis žodynas. Vilnius, 1997, p. 81–82.

121 Arvydas Pacevičius, apgailestaudamas, kad S. Čerskis dar nėra susilaukęs deramo dėmesio, pabrėžia, kad dar „plačiau neatskleisti Čerskio ryšiai su Jurgiu Plateriu“. Žr. PACEVIČIUS, Arvydas. *Op. cit.*, p. 218.

122 BIRŽIŠKA, Vaclovas. Jurgis Ploteris. Iš *Aleksandrynas*. D. 3, p. 210.

123 VALANČIUS, Motiejus. *Op. cit.*, p. 413.

Vilniuje, buvojo Varšuvoje ir Sankt Peterburge (1925 m. dirbo Katalikų kolegijoje Sankt Peterburge kaip Žemaičių vyskupijos atstovas), o kai Jurgis Plateris studijavo Vilniuje (Vilniaus universitetą baigė 1828 m.), S. Čerskis jau kuni-gavo Salantuose. Žinoma, ir Jurgio Platerio Švėkšnos bei Gedminaičių dvarai, kur gyveno nuo 1829 m., buvo netoliese, bet aišku, kad M. Valančius, minėdamas ypatingą S. Čerskio bičiulį, turėjo galvoje ne jį. O štai Šateikiai, kur buvo Juozapo Konstantino Platerio dvaras, kaip tik netoli Salantų.

Tad kaip galėjo atsitikti, kad V. Biržiška S. Čerskio bičiuliu įvardijo Jurgį, o ne Juozapą Platerį? Gal V. Biržišką bus suklaidinusi M. Valančiaus *Žemaičių vyskupystės* pirmoji (1848) bei antroji (1897) laidos, kuriomis V. Biržiška rėmėsi rengdamas S. Čerskio biogramą? Patikrinę ir pirmąją¹²⁴, ir antrąją¹²⁵ *Žemaičių vyskupystės* laidas, galime teigti, kad V. Biržiška apsiriko – M. Valančius minėjo ne Jurgį, bet Juozapą Platerį. Gal čia *Aleksandryno* korektūros klaida, t. y. ne paties V. Biržiškos, o tuomečių Čikagos spaustuvininkų? Juk šiame veikale korektūros klaidų nemažai, antai ir tekste apie S. Čerskį supainiotas Alberto Gorskio vardas (išspausdinta Alfredas).

Atsakyti į šiuos klausimus galima peržiūrėjus *Aleksandryno* rankraštį. Kaip žinome, medžiagą *Aleksandrynui* V. Biržiška rinko ilgai, pradėjo šį darbą dar gyvendamas Kaune, o būsimos knygos rankraštį parengė 1943–1950 metais. Apie tai sužinome iš jo 1950 m. birželio 20 d. laiško Petru Jonikui. Svarstydamas galimybę JAV išleisti *Aleksandryną*, V. Biržiška rašė: „Tai šiuo tarpu yra mano septynių metų darbas, nes pradėjau jį rašyti 1943 m. vasarą, mano žmonai susirgus, nors jam medžiagą rinkau jau bene nuo 1924 m. Aš jį visą turiu, juo visa da galiu naudotis <...>.“¹²⁶ Apskritai V. Biržiškos archyvo likimas gana dramatiškas: dalį savo rankraščių, traukdamasis 1944 m. iš Lietuvos į Vakarų, jis paliko tėviškoje, Vieksniuose, pas savo auklę, prašydamas juos pasaugoti, kol sugrįš. Šie rankraščiai neišliko – auklė, bijodama represijų, prieš savo mirtį rankraščius sudegino¹²⁷. Kita dalis archyvo (jame ir *Aleksandrynas*) į Vakarų pateko.

Aleksandryno ir kitų rankraščių gelbėjimo istorija, traukiantis iš bombarduojamos Vienos 1945 m. kovo pabaigoje, verta detektyvo. V. Biržiškos bičiulis, buvęs studentas Povilas Lukošaitis, gabenęs profesoriaus rankraščius, 1949 m. gegužės 20 d. laiške V. Biržiškai šiuos gelbėjimo nuotykius prisiminė taip: „Jei neklystu, rankraščių buvo apie 25 kg. <...> [I]š Vienos 1945 m. kovo 31 d. anksti

124 VALANČIUS, Motiejus. *Zemajtiu wiskupiste*. D. 2. Wilniuj, 1848, p. 71.

125 VALANČIUS, Motiejus. *Zemaičziu vyskupyste*. D. 2. Shenandoah, Pa, 1897, p. 158.

126 *Vaclovo Biržiškos ir Petro Joniko susirašinėjimas (1948–1955)*: šaltinio publikacija. Klaipėda, 2015, p. 86.

127 ŽUKAS, Vladas. *Gyvenimas knygai: Vaclovas Biržiška*. Vilnius, 2012, p. 31.

rytą ant kupros nešiau į Nordbahnhofą, kur patekti į traukinį buvo didžiausios masės žmonių. Teko važiuoti ant laiptų iki pirmo miestelio <...>. Palikus tuščią traukinį visi bėgome į mišką, kuris buvo kulkų suaižytas, kaip rėtis. <...> Iki Linzo reikėjo eiti pėsčiom. Išlipus iš traukinio dingo visas bagažas. Liko tik ant kupros virvėmis priištą rankraštis.¹²⁸ Taip „lakstant į kalnus, šokinėjant per upelius, griovius, lipant į kalnus, į skardžius ir uolas“¹²⁹ V. Biržiškos *Aleksandryno* rankraštis (mašinarštis) buvo išgelbėtas¹³⁰. Po V. Biržiškos mirties 1956 m. *Aleksandryno* rankraštis buvo pas brolių Mykolą Biržišką. Jis ir parengė rankraštį leidybai. Tik 2011 m. M. Biržiškos anūkas Vytautas Barauskas *Aleksandryno* rankraštį (mašinarštį) kartu su kitais V. Biržiškos rankraščiais perdavė saugoti Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriui.

Peržiūrėjus dabar Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje saugomą *Aleksandryno* originalą (mašinarštį)¹³¹, aiškėja, kad V. Biržiškos ranka perrašytame mašinarštyje dar yra ir rankraštinių intarpų. Apie *Aleksandryno* pildymą ir taisymą pats V. Biržiška yra rašęs jau minėtame laiške P. Jonikui: „[*Aleksandrynas*] jau yra mašinėle nurašytas. Mat, vis aš jį papildau, pridėdamas ar išaiškindamas vieną kitą smulkmeną, tai kitos biografijos jau turi prieraišų iš visų galų. Bet tai bus ir gerai, kadangi vis ruošiuos jį nurašinėti, o be gero botago iš šalies galimas daiktas kad dar ilgai nepasirošiu. Jei leisti, tai žinoma, geriausia leisti *Aleksandryną*, nes jis visai naujas, niekur nespausdintas, tiek tiktai, kad aš pats, pasinaudojęs jo medžiaga, esu parašęs keletą populiarių biografijų (Zablockio, Kulviečio, Mažvydo, Jurevičiaus ir kt.).“¹³² Kaip matome iš šio laiško, 1950 m. V. Biržiška jau turėjo savo ranka perrašytą mašinarštį su įterptais kai kuriais savo rankraštiniais papildymais.

Antrasis *Aleksandryno* tomas, kuriame yra mus dominanti S. Čerskio biograma, – tai palaidi mašinarščių lapai (jų yra 379), sudėti į masyvią, tikriausiai dar prieškariniu kokybiškai padarytą kartono dėžutę (aplanką) su metalo sagtimi, dabar saugomi Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje (F 314–518). Spausdinta ant specifinio plono popieriaus. Antraštiniame *Aleksandryno* antrąjo tomo lape spausdinimo mašinėle užrašyta: „Aleksandrynas / II / Vaclovo

128 Povilo Lukošiuo laiškas Vaclovui Biržiškai. *Knygotyra*, 2012, t. 58, p. 93.

129 Ten pat.

130 Visos *Aleksandryno* ir kitų V. Biržiškos rankraščių likimo peripetijos 1944 m. traukiantis iš Lietuvos į Vakarus išsamiai aprašytos Ingos Liepaitės ir Nijolės Šulgienės. Žr. LIEPAITĖ, Inga; ŠULGIENĖ, Nijolė. Vaclovo Biržiškos „Aleksandryno“ ir kitų rankraščių likimas pasibaigus Antrajam pasauliniam karui. *Knygotyra*, 2012, t. 58, p. 80–94.

131 BIRŽIŠKA, Vaclovas. *Aleksandrynas*. T. 2. VUB RS, F314–518.

132 *Vaclovo Biržiškos ir Petro Joniko susirašinėjimas...*, p. 86–87.

Biržiškos ranka mašinėle parašytas originalas / (išskyrus straipsnių [sic!] apie Donelaitį ir Strazdą)“. Viršuje retintomis raidėmis: „ORIGINALAS“. Įvado puslapyje teigiama, kad ši tomą „jo brolis Prof. Mykolas Biržiška galutinai suredavo ir atidavė išleisti JAV LB Kultūros fondui“.

Rankraštiniai įterpiniai šiame *Aleksandryno* mašinraštyje daryti dviem rašysenomis, kiek skirtingu rašalu. Manytina, kad mėlynu rašalu rašyta paties Vaclovo (rašysena stambesnė, šiek tiek laužyta), o rusvu – tikriausiai vėliau brolio Mykolo (smulkesne, kiek dailesne rašysena, paryškinant neaiškiai parašytus žodžius ir pan.). Kaip tik M. Biržiška, 1956 m. mirus Vaclovui, ėmėsi iniciatyvos išleisti *Aleksandryną* (pirmasis tomas pasirodė Čikagoje 1960, antrasis – 1963, trečiasis – 1965 m., jau nebe Mykolo, o trečiojo brolio Viktoro rūpesčiu). Kaip teigiama antrojo tomo įvade, rašytame jauniausiojo brolio Viktoro Biržiškos, vyriausiasis brolis Mykolas redagavo ir parengė spaudai visas tris veikalo dalis bei dar spėjo perskaityti ir didžiąją dalį antrojo tomo korektūros (iki p. 114)¹³³. O visą *Aleksandryno* rengimo leidybai situaciją pats M. Biržiška yra smulkiai aprašęs pirmojo tomo įvade, pavadintame „Brolio paaiškinimai“: „Visas rašinys paties autoriaus gražiai mašinėle surašytas, bet yra jo [sic!] ir ne jo [sic!] ranka įterpimų plunksna. Deja, plunksniniai įrašai, ypačiai vardai (asmenų ir dar labiau vietovių), sunkiai teišskaitomi, tad, vengiant nebepataisomų klaidų, spaudoje teko nuo kai kurių jų atsisakyti. Kai kas teko išleisti ir iš literatūros nurodymų atskiriems rašytojams, jei kur brolio Vaclovo neaiškiai buvo pažymėta arba aiškiai apsirikta [sic!], bet nebebuvo galima patikrinti ir ištaisyti. <...> Kadangi, be spaudai skirto teksto, autoriaus palikime nei juodraščio, nei kitos kurios medžiagos nesusirado, su kuo palyginus, drąsiau būtų galima tikresnę tekstą nustatyti, tad, be abejonės, bus likę kai kas mūsų (mano ir P. Joniko) nepastebėta. <...> Mano darbas tebuvo kiek galima tikslesnis teksto patikrinimas, jo papildymas broliui Vaclovui mirus išleistų ir mane pasiekusių leidinių nurodymu ir korektūrinis skaitymas.“¹³⁴

Kaip matome, M. Biržiška stengėsi kuo mažiau kištis į brolio Vaclovo paruoštą *Aleksandryno* mašinraščių, bet taip pat negalėjo apsieiti ir be kai kurių pataisų, ypač ten, kaip jis pats prisipažįsta, kur buvo „aiškiai apsirikta“. Kadangi riktas apie Jurgio Platerio ir S. Čerskio bičiulystę išspausdintas jau 1954 m. *Lietuviškojoje enciklopedijoje*, t. y. tuomet, kai Vaclovas Biržiška dar buvo gyvas, atrodytų, kad pataisa S. Čerskio biogramoje buvo padaryta paties Vaclovo ran-

133 BIRŽIŠKA, Viktoras. Paskutiniojo brolio pratarmė. Iš BIRŽIŠKA, Vaclovas. *Aleksandrynas*. T. 2. Čikaga, 1963, p. 6.

134 BIRŽIŠKA, Mykolas. Brolio paaiškinimai. Iš BIRŽIŠKA, Vaclovas. *Aleksandrynas*. T. 1, p. XIV–XV.

ka (jis mirė 1956 m.). Juolab kad pats Vaclovas, kaip minėta, laiške P. Jonikui yra prisipažinęs: „[rankraštį] aš papildau, pridėdamas ar išaiškindamas vieną kitą smulkmeną, tai kitos biografijos jau turi prierašų iš visų galų“¹³⁵. Bet prierašas ta pačia rašysena rusvu rašalu yra ir S. Čerskio biogramos pabaigoje, šaltinių ir literatūros sąrašė: papildyta nuoroda apie straipsnį 1954 m. *Lietuvių enciklopedijos* 4-ame tome. Tad gal klaida įvyko spaustuvėje Bostone renkant enciklopedijos ketvirtą tomą? Gal pagal šią korektūrinę klaidą enciklopedijoje Mykolas *Aleksandryno* mašinraštį ir pataisė? Vargu, ar tai tik korektūros klaida. Mat Bostono enciklopedijoje sakiny s apie Jurgį Platerį dar paretaguotas, išplėtotas: „Salantuose gyvendamas, gerai pramoko žemaitiškai ir susibičiuliavo su Švėkšnos lietuvių veikėju Jurgiu Plateriu.“¹³⁶ Tikriausiai brolis Mykolas, jau rengdamas *Aleksandryną* spaudai, sutikrino tekstą su Vaclovo mašinraščiu ir, papildydamas bibliografija, sakinyje apie bičiulystę su Plateriu Juzupą ištaisė į Jurgį – taip, kaip buvo enciklopedijoje, išleistoje Vaclovui dar gyvam esant. Šią prielaidą patvirtinti arba paneigti galėtų tik *Lietuvių enciklopedijos* archyvas, tebesaugomas Putname, CT, Amerikos lietuvių kultūros archyve.

Kodėl apskritai buvo pataisyta? Matyt, todėl, kad Jurgis Plateris buvo vienas iš *Aleksandryno* objektų, gerai žinomas lietuvių kultūros veikėjas, o Juozapas Konstantinas Plateris – ne ką kultūros istorijai sakanti asmenybė. Mus dominančio S. Čerskio biograma mašinraštyje pažymėta 110 numeriu (lap. 299–301). Biogramos pabaigoje Vaclovo Biržiškos ranka stambesne rašysena mėlynu rašalu prirašyta įterpinių ir pataisymų. Rusvu rašalu daryti pataisymai aiškiai vėlesni, nes būtent jie išspausdinti *Aleksandryne*. Mums rūpimas sakiny s apie S. Čerskio ir Platerio bičiulystę prirašytas taip: „Sulig Valančiumi pramokęs žemaitiškai, jis labai buvo susidraugavęs su Juzupu Plioteriu.“ Kaip matome, prierašas (papildymas) yra tikslus – būtent taip M. Valančius ir teigė. Bet rusvu rašalu, taigi jau vėliau, žodis „Juzupu“ išbrauktas ir įrašyta „Jurgiu Plioteriu“. Sutikrinti su M. Valančiaus tekstu neturėta galimybių, taigi toks sakiny s ir buvo išspausdintas – apmaudžioji klaida pradėjo plisti.

Vis dėlto čia dar kirba ir kiek šalutinis, tiesiogiai su *Aleksandryno* redagavimu nesusijęs klausimas: ar tikrai Jurgis Plateris neturėjo jokių ryšių su S. Čerskiu? Pirmiausia pažiūrėkime, gal žinome Jurgio Platerio bibliotekoje buvus S. Čerskio knygu. Domo Kauno paskelbtame Jurgio Platerio bibliotekos

135 Vaclovo Biržiškos ir Petro Joniko susirašinėjimas..., p. 86.

136 BIRŽIŠKA, Vaclovas. Čerskis Stanislovas. Iš *Lietuvių enciklopedija*. T. 4. Boston, 1954, p. 173.

2. Sulig Valančium 1825m. pakelton Vėcerniu Kamaniuku. 300.

1831 m. sukilimo metu Čerškis buvo pakaltintas mokines sukileliu gaminti paraka. Buvo sumintas ir išvežtas į Vilnių. Bet šis ~~buvo~~ ~~pašalintas~~ ~~pašalintas~~ Sulig Valančiumi, ~~pašalinta~~ komisija, ir buvo išleistas iš kalėjimo. Sulig E. Nowaku, sukilimo metu Čerškis aktyviai dalyvavo sukilelių eilėse. Kalinimas ~~tačiau~~ pakirto jo sveikatą. Išleistas iš kalėjimo, jis pradėjo nuolatos arguliuoti, į Salantus daugiau nebegrįžo ir apsigyveno Varniuose, kur ir mirė 1833 m. balandžio 17 (n. s. 29) d. (Sulig Jucevičiaus neteisinga žinia, ~~miręs~~ miręs Salantuose 1831 m., o oficialinėmis vyskupijos informacijomis 1833 m. balandžio 20 (n. s. gegužės 2) d. ~~Sulig Valančiumi, pakelton Vėcerniu Kamaniuku.~~ Čerškui miru gal patikėtai kunių, jo testamentu visas jo palikimas turėjęs eiti labdaros tikslams. Tačiau jo esuo šeštakauskienė teisme sugriovė testamentą ir visą turtą pati paveldėjo. Čerškio rašinių kolekciją ir berods visas jo Salantų-raižyklos rašinių lentas ji pardavė Vilniuje, kur jos pateko į Konstanto Tiškevičiaus rankas.

Sulig Valančiumi, pakelton Vėcerniu Kamaniuku, 1825 m. Čerškis ir Vėtrapičio atg. Bangas 2 em. 1825 m. Vilniaus Vėtrapičio
(Raštai) Podroz' przez Wilkomierzki powiat, przez Kurlandję, Inflanty i Białoruś-Dziennik Wileński 1819.

Nors po straipsniu nėra padėtas autoriaus parašas, tačiau pats Čerškis viename savo laišku J. Leleveliui nurodo, kad tai buvo jo parašytas straipsnis.

2) Opis Żmudzkiej dyecezyi. (Vilniuje). 1830, p. 91.
Šis pirmasis bandymas pateikti Žemaičių vyskupijos istoriją suragino M. Valančių rašyti savo žemaitiu Wiskupijstę. Šios knygutės pabaigoje Čerškis įdėjo Salantų raižykle išrašytus Salantų parapijos, Skuodo dekanato ir Žemaičių vyskupijos nedidelius žemėlapius.

3) Baygi Fedra ksiąg pięć. (Vilniuje). 1810, p. XII+139+V.
Antras, parašytas, leidimas pasirodė 1815 m. p. XII+144+5. Iš to leidimo jau 1824 m. S. Daukanta išvertė tas parašėdėias lietuviškai, bet teišpaugino savo Parakas Phaedraus tik 1846 m.

4) Deržavin. De Deo. Carmen rossiacum latinis elegis explicare tentavit Stanislaus Czerski. (Vilniuje). 1815) p. 16.

Vra tai vertimas į lotynų kalba Deržavino odės Bah.
4) 1818 xi. buvo parašytas vėcerniu Kamaniuku, *pašalinta savo darbu: D. Lexicografii*
5) Analecta eorum, quas distaverat. 1819. *pašalinta išrašytas Peleran Benkovičius vertimo neįgaluota - vert. nedideliada.*

6) (Vilniaus vaizdų albumas, pakartotas iš 1549 m. Brauno atlaso). (Vilniuje), 1822.
Galimas daiktas, kad tiems vaizdams pagaminti Čerškis ir buvo sumanęs įsteigti nuosavą raižyklą, tačiau Salantų raižykla buvo įsteigta jau po to, kada tas albumas buvo išleistas, tad tie vaizdai buvo pagaminti dar Vilniuje.

7) Słownik łacinsko-polski. I. 1822. p. VIII+ 773, II. 1825. p. 779-1532.

8) (Buvo išleidęs du numerius satirinio žurnalo, kuris buvo nukreiptas prieš Vilniaus Wiadomości Brukowe.).

9) Lotyniškieji Horacijaus tekstai su Čerškio lenkišku vertimu.

10) (Graikų kalbos etimologija)
N. 9-10 buvo paruošti prof. Grodeko komisijos iniciativa.

5 il. Vaclavo Biržiškos Aleksandryno mašinraščio fragmentas su Stanislovo Čerškio biogramos taisymais: pirmos pastraipos pabaigoje, rankraštiniame priedaše, Juzupo Plateris ištaisytas į Jurgi Platerį. VUB RS F314-518, lap. 300.

knygų sąrašė¹³⁷ S. Čerskio pavardės nerandame. Atsivertę monografijos asmenvardžių rodyklę, S. Čerskio irgi nerasime. Bet ar tikrai J. Plateris savo bibliotekoje neturėjo S. Čerskio parengtų knygų? Pasirodo, turėjęs – rusų literatūros klasiko G. Deržavino odė *De Deo*, S. Čerskio išversta į lotynų kalbą ir 1819 m. paskelbta Vilniuje, buvo ir Jurgio Platerio bibliotekoje. Ši knyga yra J. Platerio turėtų knygų sąrašė, tik knygelės vertėjas čia nurodytas ne Čerskis (Czerski), o Ozerski¹³⁸. Kas tas Ozerskis? Pasirodo, monografijos autorius knygos aprašą paėmęs iš knygotyriminko Juozo Rimanto užrašų ir asmenvardžio pradžios Cz buvo perskaiityta kaip Oz (rankraštyje c ir o lengva supainioti) – taip Czerskis virto Ozerskiu.

IŠVADOS

Kartais taip atsitinka, kad istoriografijoje užfiksuoti kur nors sušmėžavę asmenys dingsta iš mūsų kultūros istorijos. Stanislovas Čerskis, atvirkščiai, ypač vertintas savo amžininkų, ir dabar figūruoja beveik visuose enciklopediniuose ir žinykiniuose leidiniuose, bet visur lieka neryškus, neaiškus, bekontekstis. Šiuo straipsniu nesiekta išspręsti visų Salantų raižyklos mįslių. Dabar žinomi faktai ir istoriniai šaltiniai leidžia paryškinti tik kai kurias tų mįslių puses, užvesti ant kelio tolesnių tyrimų link, nebekartoti aiškių apsirikimų kalbant apie S. Čerskio ir Salantų raižyklos istoriją.

Kokia technika buvo dirbama S. Čerskio įkurtoje raižykoje Salantuose, dar reikėtų tirti, bet paskelbti archyviniai dokumentai apie Salantuose litografuotus darbus turėtų naujai sudominti dailės istorikus. Išlikę pavyzdžiai rodo, kad tai nebuvo medžio raižiniai. Kad S. Čerskis jau Vilniaus laikotarpiu buvo įvaldęs litografavimo techniką, rodytų jo 1822 m. paskelbtas panoraminis Vilniaus planas. Spėtina, kad jis galėjo būti litografuotas 1821 m. įkurtoje pirmojoje Lietuvoje Vilniaus universiteto litografijoje. Tai dar kartą patvirtintų glaudžius S. Čerskio ir Vilniaus universiteto ryšius.

S. Čerskio, kaip dailininko raižytojo, padėjėju daugelis apie jį rašiusių yra įvardiję Bikso slapyvardžiu prisidengusį raižytoją, bet niekas nemėgino teigti, kad tai dviejų anonimais norėjusių likti raižytojų slapyvardis. Jis lengvai iššifruojamas, bet, kas konkrečiai po juo slepiasi, dar sunku pasakyti, tam reikia specialių tyrimų. Šiuo metu galima būtų kelti kelias hipotezes. Viena jų – kad tai

137 KAUNAS, Domas. *Bibliotheca Georgii comiti de Plater* = Jurgio Platerio biblioteka – Lietuvos knygos kultūros ir mokslo paminklas. Vilnius, 2012, p. 260–275.

138 Ten pat, p. 274, nr. 83.

Vilniaus laikotarpio S. Čerskio ir mums nežinomo jo padėjėjo slapyvardis. Gal tai pats vadovėlio autorius K. R. Nezabitauskis? Tuomet Bikso signuoti raižiniai galėję būti išraižyti Vilniuje, kai 1821–1824 m. K. R. Nezabitauskis studijavo Vilniaus universitete, bendravo su kitais žemaičių tautinio sąjūdžio dalyviais, o Vilniaus raižybos katedra buvo itin populiari. Šiam spėjimui pagrįsti reikėtų specialios K. R. Nezabitausko studijų metų aplinkos tyrimo, daugiau informacijos apie tuomet su juo bendravusius asmenis. Pravartu būtų medžiagos ieškoti Vilniaus diecezijos (Misionierių) spaustuvės, kurioje buvo išspausdintas ir šis elementorius, ir S. Čerskio lotynų–lenkų kalbų žodynas bei kiti jo veikalai, archyve.

Ar gali būti vienu iš dviejų po Bikso slapyvardžiu pasislėpusių autorių laikomas Salantų dvaro savininkas Albertas Gorskis (1808–1860), kaip nurodo *Lietuvos dailininkų žodynas*? Salantų laikotarpiu, t. y. kai apie 1826 m. į Salantus persikėlė S. Čerskis, – hipotetiškai taip, bent jau tikrai turime archyvinių šaltinių, pagrindžiančių A. Gorskio ir jo mokytojo S. Čerskio ryšius. Bet Biksas Salantuose nedirbo, t. y. šiuo slapyvardžiu pažymėtų ir Salantuose išraižytų ar litografuotų raižinių nėra aptikta. Vilniaus laikotarpiu, t. y. apie 1822–1823 m., irgi vargu: A. Gorskiui tada tebuvo tik 14–15 metų, neturime jokių žinių apie jo pomėgį raižyti. Salantai ir nebuvo mėgstamiausias jo giminės dvaras, ten jis gyveno tik laikinai, labiau mėgo Sepijoniškes, dar mokydamasis Vilniaus gimnazijoje ten leido vasaros atostogas, Užuguosčio bažnyčios šventoriuje ir buvo palaidotas. Taigi tvirtinti, kad Biksas – tai Albertas Gorskis, kaip teigia *Lietuvos dailininkų žodynas*, neišeina.

Trečias pastebėjimas: Bikso slapyvardžiu prisidengę du asmenys – raižytojai apskritai jokių ryšių su Salantais neturi. Biksą sieti su Salantais daug ką paakino K. Tiškevičiaus veikale paeiliui perspausdinti S. Čerskio Salantų raižyklos ir signuoti Bikso raižiniai. Aišku tik viena: abu ar vienas iš Bikso slapyvardžiu prisidengusių autorių tikrai turėjo būti žemaitis – tą rodo elementoriuje esamų iliustracijų (raižinių) kalba. Šis K. R. Nezabitausko elementorius – vienas svarbiausių XIX a. Žemaitijos spausdintinio paveldo objektų, o mūsų Salantų raižyklos istorijoje liko dar daug.

Apmaudus riktas S. Čerskio biogramoje – jo bičiulystė su Jurgiu Plateriu, atėjęs iš Vaclovo Biržiškos raštų. Šis teiginys apie S. Čerskio ir Jurgio Platerio ryšius yra klaidingas. Jurgį Platerį, raštijos ir kultūros istoriką, V. Biržiška buvo įvesdinęs Lietuvos kultūros istorijon, jis buvo jo *Aleksandryno* objektas, o Juozapas Plateris nelabai ką reiškė, taigi pataisa į Jurgį Platerį turėjusi atrodyti logiška. S. Čerskiui nepasisekė ir dėl to, kad jo veikalas (odė) „pasislėpė“ po Ozerskio pavarde rekonstruotos Jurgio Platerio bibliotekos sąrašė.

Stanislovo Čerskio gyvenimas ir jo kūryba verti jeigu ne mokslinės monografijos, tai bent istorinio detektyvinio romano ar panašaus žanro filmo – tiek čia visko apstu. Ypač intriguoja paskutiniai jo gyvenimo metai, dalyvavimas 1830–1831 m. sukilime, epizodiškai paliesti Kazio Misiaus studijoje. Tikėkimės, kad ateities tyrimai atskleis tikrąją šios asmenybės vietą Lietuvos kultūros istorijoje.

Šaltiniai ir literatūra

Archyviniai šaltiniai

1. BIRŽIŠKA, Vaclovas. *Aleksandrynas*, t. 2 [mašinėraštis]. VUB RS, f. 314–518. 379 lap.
2. ČERSKIS, Stanislovas. *Laiškai grafiui Leopoldui Gorskiui į Salantus*. Vilnius, 1823–1824. LVIA, f. 1281, ap. 1, b. 94.
3. GORSKI, Albert. *Laiškai tėvui Leopoldui Gorskiui į Salantus*. Vilnius ir kt., 1815–1823. LVIA, f. 1281, ap. 1, b. 88, lap. 1–18.
4. *Karta 19 Kamienicy po Prozorze do Uniwersitetu...*: [planas, brėžinys tušu]. [Wilno, 18..?]. VUB RS f. 78–737.
5. KOCHAŃSKI, Marcin. *Alberto Gorskio gydymo išlaidos*. Vilnius, 1815–1818. LVIA, f. 1281, ap. 1, b. 375.
6. KOCHAŃSKI, Marcin. *Laiškai grafiui Leopoldui Gorskiui į Salantus*. Vilnius, 1816–1819. LVIA, f. 1281, ap. 1, b. 92.
7. *Księga wpisowa. Wydz. moralny*. Wilno, 1821/2–1823/4. VUB RS, F2–KC 106.
8. *Pažyma apie Alberto Gorskio pažangumą Vilniaus gubernijos gimnazijoje*. Vilnius, 1819 m. birž. 26 d. LVIA, f. 1281, ap. 1, b. 31.
9. *Pažyma apie Alberto Gorskio Vilniaus gubernijos gimnazijoje išlaikytus egzaminus*. Vilnius, 1819 m. birž. 26 d. LVIA, f. 1281, ap. 1, b. 31.
10. *Užguosčio RKB gimimo metrių knyga*. LVIA, f. 3001, ap. 34, b. 3.
11. *Vilniaus švietimo apygardos globėjo kanceliarija. 1816 m. direktoriaus ir mokytojų formuliarai*. VUB RS, F2–KC 132.

Spausdintiniai šaltiniai ir literatūra

12. ADOMONIS, Tadas; ADOMONYTĖ, Nijolė. *Lietuvos dailės ir architektūros istorija*. D. 2. Vilnius: Mokslas, 1997. 303 p.: iliustr.
13. BIELIŃSKI, Józef. *Uniwersytet Wileński (1579–1831)*. T. 2. Kraków, 1899–1900. 845 p., [9] iliustr. lap.
14. BIRŽIŠKA, Mykolas. Brolio paaikškinimai. Iš BIRŽIŠKA, Vaclovas. *Aleksandrynas*. 2-as fotogr. leidimas. D. 1. Vilnius, 1990, p. XI–XV.
15. BIRŽIŠKA, Vaclovas. *Aleksandrynas*. 2-as fotogr. leidimas. D. 2. Vilnius: Lietuvos kultūros fondas, 1990. 495 p.
16. BIRŽIŠKA, Vaclovas. Čerskis Stanislovas. Iš *Lietuviškoji enciklopedija*. T. 5. Kaunas: Spaudos fondas, 1937, skilt. 1119–1121.
17. BIRŽIŠKA, Vaclovas. Čerskis Stanislovas. Iš *Lietuvių enciklopedija*. T. 4. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1954, p. 173–174.

18. BIRŽIŠKA, Viktoras. Paskutiniojo brolio pratarė. Iš BIRŽIŠKA, Vaclovas. *Aleksandrynas*. 2-as fotogr. leidimas. D. 2. Vilnius: Lietuvos kultūros fondas, 1990, p. 6.
19. BŁASZCZYK, Grzegorz. *Herbarz szlachty żmudzkiej*. T 2. Warszawa: DiG, 2015. 523 p.
20. BONIECKI, Adam. *Herbarz polski*. Część 1, *Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich*, T. 6, *Gąsiorowscy–Grabownicy*. Warszawa, 1903. 396 p.
21. BRAZIŪNIENĖ, Alma. Čerskis Stanislovas. Iš *Knygotyra*: enciklopedinis žodynas. Vilnius: Alma littera, 1997, p. 81–82.
22. BŪČYS, Žyngintas. Pratarė. Iš ČERSKIS, Stanislovas. *Žemaičių vyskupijos aprašymas su trimis nedideliais žemėlapiais, sudarytas katedros kanauninko Stanislovo Čerskio, teologijos daktaro, daugelio mokslo draugijų nario*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2013, p. 5–13.
23. CZERSKI, Stanisław. *De Deo*: carmen Rossiacum illustris Derzavini Latinis elegis explicuit Stanislaus Czerski... Vilnae: iteratis typis, 1819. [18] p.: [3] vinj.
24. CZERSKI, Stanisław. *Opis Żmudzkiej dyecezyi (z trzema mapkami)*. Wilno: nakładem autora, w drukarni Dworca, 1830. [4], 91, [5] p., [3] žml.
25. CZERSKI, Stanisław. *Widok dawnego Wilna z krótkiem objaśnieniem...* [Wilno], 1822. [6] p., 1 sulankst. žml. lap.
26. Čerskis (Czerski) Stanislavas. Iš *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija*. T. 1. Vilnius: Mintis, 1966, p. 325–326.
27. ČERSKIS, Stanislovas. *Žemaičių vyskupijos aprašymas su trimis nedideliais žemėlapiais, sudarytas katedros kanauninko Stanislovo Čerskio, teologijos daktaro, daugelio mokslo draugijų nario*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2013. 102 p., [3] žml. ISBN 978-609-803-938-2.
28. DAUGELIS, Osvaldas. Čerskis (lenk. Czerski) Stanislovas. Iš *Tarybų Lietuvos enciklopedija*. T. 1. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985, p. 351.
29. DOBSZEWICZ, Tomasz. *Wspomnienia z czasów, które przeżyłem*. Kraków: Przegląd Polski, 1883. 216 p.
30. DRĒMA, Vladas. Czerski Stanisław. In *Słownik artystów polskich*. T. 3, *H–Ki*. *Uzupełnienia i sprostowania do T. 1 i 2*. Wrocław i i.: Ossolineum, 1979, p. 34.
31. DRUNGILAS, Jonas. *Erelis lokio guolyje*: lenkų bajorai Žemaitijoje XVI–XVIII a: migracija, kalba, atmintis. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2019. 294 p.: iliustr. ISBN 978-609-8183-65-8.
32. GALAUNĖ, Paulius. [[vadinis straipsnis]. Iš *Lietuvių liaudies menas*. Kn. 7, *Grafika, tapyba*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1968, p. VII–XXIX.
33. GALAUNĖ, Paulius. Lietuvos grafika XVI–XIX a. Iš *Iš lietuvių kultūros istorijos*. T. 3. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1961, p. 268–288.
34. GALAUNĖ, Paulius. Raižiniai su žemaitiškais įrašais. Iš *Bibliotheca Litwana*. [T.] 1, *Bibliologijos metraštis*. Parengė Arvydas Pacevičius ir Rasa Sperskienė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 265–274.
35. GASIŪNAS, Vladas. Čerskis Stanislovas. Iš *Lietuvos dailininkų žodynas*. T. 2. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2012, p. 99–100.
36. GASIŪNAS, Vladas. Čerskis Stanislovas. Iš *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, prieiga internetu: <<https://www.vle.lt/Straipsnis/Stanislovas-Cerskis-62330>>, [žiūrėta 2023-10-02].
37. GASIŪNAS, Vladas. *XIX amžiaus Lietuvos grafika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007. 269 p.: iliustr. ISBN 978-5-420-01627-5.
38. GIRDZIJAUSKAS, Juozas. „Vilnių apšėdę žemaičiai, sutartinai veikdami, atgaivino tėvų garbę ir gimtąją kalbą“. *Žemaičių žemė*, 2008, nr. 1, p. 4–7.

39. JAWORSKA, J. Biks. In *Słownik artystów polskich...* T. 1, A–C. Wrocław i i., 1971, p. 167.
40. JUCEVIČIUS, Liudvikas. *Mokyti žemaičiai*. Vilnius: Vaga, 1975. 266 p.
41. KAUNAS, Domas. *Bibliotheca Georgii comiti de Plater* = Jurgio Platerio biblioteka – Lietuvos knygos kultūros ir mokslo paminklas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012. 294 p.: iliustr. ISBN 978-609-459-081-8.
42. KORSAKAITĖ, Ingrida. Kajetono Nezabitausko elementoriaus iliustracijos. Iš NEZABITAUSKIS, Kajetonas. *Naujas mokslas skaitymo dėl mažų vaikų Žemaičių ir Lietuvos*: fotografuotinis leidimas. Vilnius: Alma littera, 1996, p. 69–77. ISBN 9986-02-147-2.
43. LIEPAITĖ, Inga; ŠULGIENĖ, Nijolė. Vaclovo Biržiškos „Aleksandryno“ ir kitų rankraščių likimas pasibaigus Antrajam pasauliniam karui. *Knygotyra*, 2012, t. 58, p. 80–94.
44. *Lietuvos dailininkų žodynas*. T. 2, 1795–1918. Sudaryt. Jolanta Širkaitė. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2012. 519 p. ISBN 9789955868569.
45. LIŠKEVIČIENĖ, Jolita. Waikialej mana! Arba Naujas mokslas skaitymo dėl mažų vaikų Žemaičių ir Lietuvos su paveikslėliais. Iš *Žemaitija = Samogitia*. Sudarė Marius Iršėnas ir Adomas Butrimas. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2020, p. 351–359.
46. MACIŪNAS, Vincas. *Lituanistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje*: susidomėjimas lietuvių kalba, istorija ir tautotyra: disertacija Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto daktaro laipsniui įgyti. Kaunas, 1939. 344 p.
47. MISIUS, Kazys. Iš Salantų bažnyčios ir parapijos istorijos. Iš *Salantų bažnyčia*: istorija, meno vertybės ir žmonės. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2011, p. 15–117. (Žemaičių praeitis, 15). ISBN 978-609-447-016-5.
48. MISIUS, Kazys. Salantų klebonas kanaaninkas Stanislovas Čerskis ir jo kultūrinė veikla. Iš *Salantų bažnyčia*: istorija, meno vertybės ir žmonės. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2011, p. 297–327. (Žemaičių praeitis, 15).
49. NAVICKIENĖ, Aušra. *Besikeičianti knyga XIX a. pirmosios pusės Lietuvoje*: monografija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010. 382 p.: iliustr. ISBN 978-995-533-526-9.
50. NEZABITAUSKIS, Kajetonas Rokas. *Naujas mokslas skaitymo dėl mažų vaikų Žemaičių ir Lietuvos*: fotografuotinis leidimas. Vilnius: Alma littera, 1996. 107 p.: iliustr. ISBN 998-602-147-2.
51. ORZECZOWSKI, Ignacy. *Specimen inaugurale medico practicum...* Vilnae: ex Officina Dioeceseos Vilmensis ad aedem D. Casimiri, 1830. 75 p.: vinj.
52. PACEVIČIUS, Arvydas. Stanislovo Čerskio kelionė po Vakarų Europą 1819–1821 m. *Kultūrologija*. T. 10, *Kultūriniai tapatumai ir pokyčiai*. Vilnius, 2003, p. 218–232. ISBN 9986-638-43-7.
53. Povelis Lukošiuo laiškas Vaclovui Biržiškai. *Knygotyra*, 2012, t. 58, p. 92–93.
54. RYSZKIEWICZ, Andrzej. Czarski Stanisław. In *Słownik artystów polskich...* T. 1. Wrocław i i.: Ossolineum, 1971, p. 409–410.
55. ŠENAVIČIENĖ, Ieva. *Dvasininkija ir lietuvių bažnyčios atsinaujinimas Žemaičių vyskupijoje XIX a. 5–7 dešimtmetįje*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005. 473 p. ISBN 998-678-074-8.
56. TYSZKIEWICZ, Konstantin. *Pomniki rytownictwa krajowego*. Oddział 1, *Odciski z blach mniejszych, znajdujących się w bibliotece Lohojkiej Konstantego hrabi Tyszkiewicza*. Wilno: nakł. ich właściciela, druk. A. Marcinowskiego, 1858. 36 p., [172] rač. lap.
57. TURKOWSKI, Tadeusz. Czarski Stanisław. In *Polski słownik biograficzny*. T. 4. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1938, p. 347–348.

58. *Vaclovo Biržiškos ir Petro Joniko susirašinėjimas (1948–1955)*: šaltinio publikacija. Parengė Roma Bončkutė. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2015. 343 p.: faksim. ISBN 978-995-518-862-9.
59. VALANČIUS, Motiejus. *Zemaičių vyskupyste*. D. 2. Shenandoah, Pa.: spaustuvėje „Garso Amerikos lietuvių“, 1897. 247 p.
60. VALANČIUS, Motiejus. *Zemaitiu wiskupiste*. D. 2. Wilnuij: spaustuwieje Juozapa Zawadzki, 1848. 274 p.
61. VALANČIUS, Motiejus. Žemaičių vyskupystė. Iš VALANČIUS, Motiejus. *Raštai*. T. 6. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013. 688 p. ISBD 9955-475-04-8.
62. VANAGAS, Vytautas. Čerskis Stanislovas. Iš *Lietuvių literatūros enciklopedija*. Vilnius: LLTI, 2001, p. 98.
63. VANAGAS, Vytautas. *Lietuvių rašytojų sąvadas*. 2-as patais. ir papild. leidimas. Vilnius: Lietu- vos rašytojų sąjungos leidykla, 1996. 652 p.
64. VANIUCHINAS, Paulius. Iš *Nuo Skilandžių iki Salantų*. Prieiga internetu: <<https://salantis-kis.blogspot.com/2012/01/gargzdeles-kapines-ir-sv-barboros.html>>, [žiūrėta 2024-01-16].
65. *Žemaitijos istorija*. Sudaryt. Alvydas Nikžentaitis. Vilnius: Regnum fondas, 1997. 333 p. ISBN 998-649-435-4.
66. ŽUKAS, Vladas. *Gyvenimas knygai*: Vaclovas Biržiška. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012. 582 p.: iliustr. ISBN 978-609-459-1013.
67. ŽUKAS, Vladas. *Prisiminimų puslapiai*: pažinti kultūros žmonės. Vilnius, 2002. 505 p.: iliustr. ISBN 9955-422-29-7.